

AVALLÁS
MINT
A POLITIKAI JOGOK GYAKORLÁSÁNAK
ALAPFELTÉTELE.

ÍRTA

DR HORVÁTH ÖDÖN

EPERJES
KÓSCH ÁRPÁD KÖNYVNYOMDÁJA

1894.

ÁRA 3 KORONA.

MÉLTÓSÁGOS

D^R. BERZEVICZY ALBERT

VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI M. KIR. MINISTERI ÁLLAMTITKÁR
ÚRNAK STB. STB

AZ EPERJESI JOGAKADEMIA EGYKORI JELES TANÁRÁNAK

A VOLT TANÍTVÁNY LEGIGAZABB HÁLÁJÁVAL ÉS
NAGYRABECSÜLÉSÉVEL

A SZERZŐ.

TARTALOM.

- I. A kérdés felvetése. – Újabb magyar államjogi írók nézetei: Boncz F., Korbuly L., Kiss L., Goszthony M., Nagy E., Horváth I. – A kérdés rövid méltatása..... 9-13
- II. Az alapjogok és a politikai jogok fogalma s egymástól való különbsége. – A politikai jogok gyakorlásának feltételei. – E feltételek célja és osztályozása. – Előfeltétel, alapfeltételek, járulékos feltételek. – Az alapfeltételek nevei: a férfi nem, a politikai teljeskorúság, a feddhetlenség..... 14-25
- III. Folytatás. – A vallás, mint a politikai jogok gyakorlásának további alapfeltétele. – Törvényesen bevett vallásfelekezetek. – Az 1867 : XVII. t.-cz. – Trefort Á. 1877. decz. 28-án kelt levele «a törvényesen bevett vallásfelekezetek» kitétel értelmezése iránt 26-32
- IV. Az állampolgári kötelékbe való tartozás nincsen-e bizonyos vallás követésétől függővé téve? – A régi ünneptélyes honosítás. – Az 1879 : L. t.-cz. -- A honosítási eskü, vagy fogadalom. – Az 1886 : IV. t.-cz. 33-40
- V. Nincsen-e államjogunknak olyan általános szabálya, mely a politikai jogokban való részesedésnek feltételül a valást szabná elő. – Néhány külföldi állam ilyen irányú törvénye. – Az 1848. előtti állapot rövid jellemzése. – Az 1848 : XX. t.-cz. – Az 1867 : XVII. t.-cz. – Deák F. nézete az «emancipatio»-ról. – A képviselőház VII-ik osztályának javaslata 1867. decz. 18-án. – Tisza K. 41-50
- VI. A politikai jogok osztályozása. – Közvetett és közvetlen befolyás az állami ügyek intézésébe. – Büntető-törvénykönyvünk rendelkezései a hivatalvesztésnek és a politikai jogok gyakorlásától való felfüggesztésnek hatályára nézve. – A politikai jogoknak az állami főhatalom ágai szerint való osztályozása..... 51-56

- VII. A törvényhozó hatalomban való részvétel joga. – Visszapillantás az 1848. előtti állapotokra. – Felvetett kérdésünk a főrendiház szervezetében. – A vallásfelekezetek képviselői a főrendiházban. – Ugyanezek a horvát-szlavonországi tartomány-gyűlésben. – A vallásfelekezetek jogának természete. – Trefort Á. és Deák F. idevonatkozó nézete. – Az 1885 : VII. t.-cz., és az 1888. szept. 2g-ki (horv.) törvény némely rendelkezései.77
- VIII. Folytatás. – Felvetett kérdésünk a cselekvő és szenvedő képviselőválasztói jognak szempontjából és a képviselőház szervezetében. – 1848 : V. t.-cz. – 1848 : (erdélyi) II. t.-cz. – 1874 : XXXIII. t.-cz. – 1888. szept. 2g-ki (horv.) törvény. – A képviselőház házszabályainak némely rendelkezései.68
- IX. A végrehajtó hatalomban való részvétel joga. – Törvényhatósági és községi cselekvő és szenvedő választói jog. – Visszapillantás az 1848-10 törvényekre. – 1870 : XLII., és 1886 : XXI. t.-cz. – 1871 : XVIII., és 1886 : XXII. t.-cz. – 1886. febr. 5-ki, és 1870 : XVI-ki (horv.) törvények.73
- X. Folytatás. – Felvetett kérdésem a hivatalviselés joga szempontjából. – Régi törvénycink. – 1844 : V. t.-cz. – 1883 : I. t.-cz. – A nádori- és a koronaóri méltóság. – A hivatali eskü. – Különböző törvényeink az esküre nézve.79
- XI. A politikai jogok gyakorlását függetlenné kell tenni a vallástól. – Mi volt az oka e feltétel megszabásának ? – Mely okok követelik annak megszüntetését? – Néhány külföldi állam ily irányú törvényhozása.92
- XII. Ennek az elvnek egyik konzekvenciája: a vallási színezetű eskü kötelező letételének megszüntetése. – A kérdés méltatása. – Különösen az állampolgári kötelességek (teljesítésével kapcsolatos eskük.104
- XIII. Törvényhozásunk kezdeményezései. – Előzetes megjegyzések. – A képviselőház VII-ik osztályának javaslata 1867. decz. 18-án. – Br. Eötvös J. törvényjavaslata. – Az 1875. évi törvényjavaslat. – Irányi D. 110
- XIV. Az új törvényjavaslatok. – A vallás szabadgyakorlatáról szóló törvényjavaslatnak a felvetett kérdésre vonatkozó rendelkezései. – Ajánlott pótlás az eskünek fogadalmom által való helyettesíthetéséről. – Befejezés. 120

A VALLÁS

MINT A POLITIKAI JOGOK GYAKORLÁSÁNAK
ALAPFELTÉTELE

... a polgári társaság céljaival
megférő minden szabadságot és
így a vallás szabadságát is, sérthe-
tetlen szentség gyanánt tisztetem!

Deák F.

I.

A kérdés felvetése. – Újabb magyar államjogi írók nézetei: Boncz F., Korbuly I., Kiss I., Goszthony M., Nagy E., Horváth J. – A kérdés rövid méltatása.

Azokban az újabb művekben, a melyek hazánk államjogát tárgyalják, a politikai jogok gyakorlásának alapfeltételei között rendszerint ott találjuk felemlítve a törvényesen bevett, vagy pedig az 1867 : XVII. t.-cz. által egyenjogúsított vallásfelekezetekhez való tartozást.

Boncz F. művében¹ erre a kérdésre nézve azt olvashatjuk, hogy: Az 1848: XX. t.-cz. szerint, a hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapított meg; ez alapon minden bevett vallású honpolgár szabadon szerzhet tulajdont, minden közhivatalra képesített és minden polgári jogokban részesül.

Korbuly L. könyve² azt foglalja magában, hogy:

¹ Magyar államjog.: Budapest, 1877. 293. l.

² Magyarország közjoga Bp., 1884. 157. l.

A vallásfelekezetek egyenjogúsága nálunk eddigelé csakis a törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek tekintetében lévén kimondva, (1848 : XX., 1868 : LIII.) a politikai jogok gyakorlása csakis a törvényesen bevett vallások követőire terjed ki, az 1848 : V. t.-cz. 2. §. bevezetése és az 1870 : XLII. t.-cz. 27. §-a szerint. A törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek hívein kívül jelenleg, az 1867 : XVII. t.-cz. csak az ország izraelita lakosaira mondta ki, hogy azok is a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jogok gyakorlására egyaránt jogosítottak.

Kiss L. munkája¹ ugyanezt olyképen fejezi ki, hogy: a politikai jogok gyakorolhatásához – a honpolgárságon, valamint a törvényesen bevett keresztény vallások valamelyikéhez, vagy az izraelita valláshoz való tartozóságon kívül – még egyéb általános kellékek is megkívántatnak s csak az ezen általános kellékekkel bíró egyének közül illeti meg a politikai jogok gyakorlása, az államhatalom három ágára való befolyás s a hivatalokra való alkalmaztatás joga azokat, kik még az illető törvényekben megszabott különös kellékekkel is bírnak.

Gosztorny M. kézi könyvében² Horvát-Szlavonországokra vonatkozólag azt találhatjuk, hogy a politikai jogok gyakorlásának általános feltételei közé

¹ Magyar közjog. Eger, 1886. 196 l.

² Horvát-Szlavon-és Dalmátországok autonóm alkotmánya. Budapest, 1892. 126 l.

a bevett vallásfelekezetekhez való tartozás is oda-sorozandó.

Ha ezekben a felsorolt művekben ilyen adatokat olvasunk, s ha ezekkel szemben végiggondoljuk a politikai jogok különböző ágait, valamint azokat a feltételeket, a melyekhez, államjogunk elvei szerint, ezeknek a gyakorlása fűzve van, nem lesz egészen jogosulatlan a kétség, a mely valószínűleg fel fog merülni előttünk arra nézve, hogy vajjon az újabb jogfejlődés csakugyan ilyen mereven megtűrte és érintetlenül hagyta-e a politikai jogokban való részesedésnek ezt a mindenestre elavult és indokolatlan alapfeltételét? s hogy vajjon csakugyan azt kell-e mondanunk hazánkra nézve, hogy alkotmányunk idevonatkozó szabályai *bizonyos* vallási meggyőződést és *bizonyos* hitelvekhez való csatlakozást követelnek-e meg elengedhetetlenül mindenkitől, a kiket a politikai jogok gyakorlásában részesítenek, könyörtelenül kirekesztvén ezekből a jogokból mindenkit, a ki ennek az alapfeltételnek meg nem felel?

És az e tekintetben felmerülő kétséget csak fokozhatja az a körülmény, miszerint vannak oly államjogi műveink is, a melyek ezt a kérdést egészen más megvilágításban mutatják be.

Nagy Zs.-nek a művében¹ ezt az alapfeltételt ily határozottan kiemelve nem találjuk. A politikai jogok – mondja a nevezett munka – nem illetnek

¹ Magyarország közjoga. Budapest, 1891. 93. 1.

meg minden állampolgárt, hanem csak azokat, kik bizonyos előfeltételek (nem, kor, önállóság, vagyon, szellemi qualificatio) birtokában vannak. A bizonyos vallásfelekezetekhez való tartozás azonban ilyen általános feltétel gyanánt kiemelve nincsen.

Plorváth J. könyvében¹ pedig ugyanerre vonatkozólag azt olvashatjuk, hogy: Miután a vallásszabadság csakis a bevett keresztény vallásokra van ki mondva, a politikai jogok gyakorlása csakis ezen törvényesen bevett vallások követőire terjedhet ki. (1848 : V. 2. §.) Az 1867 : XVII. t.-cz. az ország izraelita lakóit politikai jogok gyakorlására feljogosítja, azonban az 1874 : XXXIII. t.-cz.-ben foglalt választási törvényben valamely bevett valláshoz tartozás sem az activ, sem a passiv választói jognak nem előfeltétele ; a folytonos gyakorlat ezen tételt azután valamennyi politikai jogok gyakorlására kiterjeszté. Sőt az említett munkában néhány lappal tovább² – nem kis mértékben ellentmondóan e most idézett részlettel – azt találjuk, hogy: a magyar jogrendszer értelmében a polgári és politikai jogok gyakorlata független a vallásbeli meggyőződéstől.

S ez az ellentmondás, a melyet államjogi íróink idevonatkozó adataiban találunk, magában véve alkalmas arra, hogy bennünket az ezzel a kérdéssel való foglalkozásra ösztönözzön.

¹ A magyar királyság Budapest, 1884. 148. l.

² i. m. 157.

Már pedig a foglalkozás azzal a kérdéssel, hogy vajjon helyes-e a politikai jogok gyakorlásának alapfeltételül a valamely vallásfelekezet elveinek követését szabni elő, elvitázhatatlanul indokolt nemcsak, hanem fontos és szükséges is.

Egyfelől a politikai jogoknak nagy horderejű volta úgy az azt gyakorló egyesre, mint az államra nézve, nagy fontosságot ad e kérdés megoldásának; másfelől a vallásszabadság jogának hasonlóan kiváló mértékben jelentékeny volta szintén sürgetően követeli ezt.

Kétszeres fontossága és jelentősége van az ezzel a kérdéssel való foglalkozásnak napjainkban, a mikor a szőnyegen lévő u. n. egyházpolitikai reformok ezt szükségképen az előtérbe emelték, s olyannak tűntetik fel, mint a melyet annak a homokrétegnek, a melyet a modern kor fuallata az idejüket múlt, az elavult intézményekre borítani szokott, szintén minél előbb el kell takarnia.

II.

Az alapjogok és a politikai jogok fogalma s egymástól való különbsége. – A politikai jogok gyakorlásának feltételei. – E feltételek célja és osztályozása, – Előfeltétel, alapfeltételek, járulékos feltételek. – Az alapfeltételek nemei: a férfi nem, a politikai teljeskorúság, a feddhetlenség.

Úgy az általános, mint a tételes államjognak az írói körében általában el van fogadva az a felosztás, a mely szerint – eltekintve a magánjogi jogosítványoktól – azok a jogok, melyek az egyeseket az állam kötelékében, az állammal szemben megilletik: *alapjogokra* és *politikai jogokra* oszthatók. Az előbbieket szokták némelyek emberjogoknak, szabadságjogoknak, vagy – a leggyakrabban – általános értelemben vett polgári jogoknak is nevezni, az utóbbiakat pedig egyesek szűkebb értelemben, vagy tulajdonképi értelemben vett állampolgári jogoknak is hívják.

Az e két csoportba osztott jogok között a különbség igen jelentékeny.

Az alapjogoknak fundamentumát – egészen megegyezően a magánjogi jogosítványokéval – az ember-

nek a személyisége képezi és az a szabadság, hogy ennek kifejtésére az ember megtehet mindent, a mi a társadalmi együttlét rendjével s így a jog főelvével nem ellenkezik.

Lényegileg a jog- és állambölcselet által, a személyiség u. n. ősjogából leszármaztatott eredeti jogok, tehát ezek, a melyek az egyesek érdekében vannak a tárgyi értelemben vett jog-, az állam által biztosítva és pedig olyképen, hogy ezek mindmennyi határvonalait képezik az állami működés terének is, a mennyiben ezeket a jogokat megszorítani vagy megszüntetni csak az alkotmányon eszközölt módosítással, változtatással lehet. Ezek a jogok tehát lényegileg az állam által elismert és biztosított egyéni szabadságból folynak.¹

Az újabb államokban szokás azokat az állami alap-törvényekben egyenként felsorolni; ezeréves alkotmányunkban ez eddig nem történt meg, s így ezeknek a jogoknak a felsorolását, az azokat biztosító egyes törvények, nemkülömben a hosszas gyakorlat alapján, vagy végül az alkotmány természetéből, szelleméből vont következtetés szerint, a tudomány eszközli.

Államjogunkban szokásjog e jogosítványok közé a személyes szabadság, a sajtószabadság, tanszabadság, egyesülés és gyűlésezés, kérvényezés és sérelememelés, a jogegyenlőség és nemzeti egyenjogúság s a tulajdon sérthetlensége jogát sorolni.

¹ Nagy F.. Magyarország közjoga. Budapest, 1891 94. 1.

Abból, hogy ezek a jogok az ember személyiségében bírnak alapjukat, két fontos ismertető sajátság származik. Az egyik az, hogy az ember személyisége általában ugyanaz lévén : modern államokban immáron csaknem teljesen elmosódott, megszűnt az alapjogokban való részesedés tekintetében a különbség az állampolgárok és az idegenek között és ezeknek előnyei az embernek, mint ilyennek, minden különös feltétel nélkül vannak biztosítva; a másik pedig az, a mi az előadottakból szükségképpen következik, hogy – ezeknek a jogoknak az alapjától: a személyiségtől megfosztani senkit se lehetvén – elő nem fordulhat az esete annak, miszerint ezeknek a jogoknak a gyakorlata az egyesekre nézve felfüggeszthető lenne, annál kevésbé annak az esete, hogy ezekről az egyesek megfoszthatók lennének.

A politikai jogok az állam közügyeibe való befollyás szabadságát foglalják magukban.

Ezeknek az alapját az egyesnek az államhoz való hozzátartozása képezi, mivel – egyfelől – csak az állam kötelékében állókról tehető fel és csak ezektől remélhető az, hogy a közügyek ellátásában saját államuk, saját hónuk érdekeinek megfelelően fognak eljárni, és mivel – másfelől – ezek a jogok nem közvetlenül a jogosítottak egyéni érdekeit, hanem első sorban a köznek az érdekeit szolgálván,¹ az erkölcsi kötelesség jellegével jelentkeznek, mivel

¹ Careis C.: Allgemeines Staatsrecht. Freiburg B. 1883. 151 l.

azoknak nem gyakorlása az állam működésében fenakadást okozna, vagy ezt talán épen lehetetlenítené. S ebből az utóbbi szempontból az állami közügyekbe való befolyás jogával élést csupán azokra lehet teljes nyugodtsággal rajok bízni, a kik a haza fogalma felől úgy tudnak gondolkozni, mint *br. Eötvös J.* a mikor azt mondotta, hogy: a haza azon hely, melyen magunkat szabadoknak érezhetjük, melyben csak hasonlót találunk, melynek története dicsőségünk, virágozása boldogságunk, jövője reményünk.

Nem lehet elhallgatnom azt, hogy az alap- és a politikai jogok tekintetében mostan ismertetett s a tudomány által, általában elfogadott osztályozásnak összezavarását, vagy legalább is figyelmen kívül hagyását jelenti az, ha *Horváth J.*-nál² azt olvassuk, hogy a kérvényezési jog a sajtószabadság s az egyesülési jog az állampolgárok *politikai* jogai közé vannak sorozva. Azt nem lehet gondolni, hogy az említett szerző – mint *Boncz F.* tette³ – épen az alapjogokat értené következetesen a politikai jogok alatt, mivel ugyanő műveinek következő lapjain⁴ a politikai jogok alatt szintén az állami közügyekbe való befolyást érti.

Azokból, a miket a politikai jogoknak alapjára és terjedelmére vonatkozólag megjegyezni alkalmam volt, szükségképen következik az, a mit minden

¹ A zsidók emancipációja. Budapest, 1892. 31. 1.

² A magyar királyság közjoga Budapest, 1894. 3. és 4. 1.

³ Magyar államjog; Budapest, 1877 283. 1.

⁴ I m. 147., 148. 1

államnak alkotmányában tényleg így is találunk, hogy ezeknek a jogoknak a gyakorlása, illetőleg az ezeknek gyakorlásában való részesedés mindég bizonyos feltételekhez van kötve.

E feltételek mindnyájának megszabásánál a kiindulási pontot és végcélt egyaránt a politikai jogoknak amaz eltagadhatatlan ismertető sajátsága képezi, hogy az, a ki ezekkel a jogokkal helytelenül él: az állam érdekét sérti, míg az, a ki azokat megfelelően gyakorolja: az állam érdekét mozdítja elő. Ezek a feltételek – mint büntető-törvénykönyvünknek (1878: V.) a hivatalvesztésre és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésére vonatkozó rendelkezéseihez (54–59.§§.) fűzött miniszteri indokok között olvashatjuk¹ – épen abban találják jogosultságukat, hogy az állam meggyőződése, szerint, ezek által kerüldetik el a visszaélést vagyis a jognak nem az állam érdekében, hanem annak érdeke ellen való használása.

Helyénvalónak látszik itten közbeszúrva, felemlíteni azt, hogy némelyek e most megjelölt alapon szokták – felfogásom szerint is helyesen – indokolni az állampolgári köteleességek egyik legfontosabbját, melyet sokan szeretnek modern tyrannismusnak nevezni, t. i. a tankötelezettséget, azt mondván, hogy ezt nemcsak az általános emberi életcélok előmozdításával, mint államfeladattal, lehet igazolni,

¹ *Low T.*: A magyar büntető-törvénykönyv anyagyűjteménye. I. k. Budapest, 1880. 345. l.

nem is csak abból, – a mit *Kállay B.* mond¹ – hogy ez tulajdonképen nem is megszorítása a szülők egyéni szabadságának, hanem inkább csak a gyermekek jövő érdekeinek oltalmazása a szülők hanyagsága, gondatlansága, vagy épen rossz akarata ellen, de igazolni lehet ezt azzal, hogy az állam azoktól a kiket majdan a saját ügyeibe való befolyásnak fontos jogával fog felruházni, – hogy e jogaiknak és az ezek helyesen való gyakorlásának nagyfontosságát belátni, megérteni képesek legyenek – az elemi ismeretek bizonyos minimális mértékének elsajátítását joggal megkívánhatja.

Ezek a feltételek, melyekhez a politikai jogok gyakorolhatását fűzni, helyesen, lehet, nem állanak ellentétben sem az állam céljával, a mely az általános emberi életcéloknak, tehát a szellemi és az anyagi tökéletesedésnek előmozdításában áll, sem az állam szerves voltával, a mely azt követeli, hogy az állami élet intézésében és menetében az államtestnek minden részecskéje az őt megillető módon és mértékben részt vegyen; nem pedig azért, mivel ezeknek a feltételeknek olyanoknak kell lenniök, melyek kizárólag a köznek érdeke által vannak indokolva és a melyek mindenki által könnyen megszerzhetők. És ezek a feltételek, melyek a politikai jogokban részesedőkre nézve, a megkívántatandó megfontolásnak, a kellő belátásnak, a politikai érett-

¹ Előszó *Mill. J. S.* «A szabadságról» című művéhez. Pest, 1867. XLIII. V. ö. *Oettingen S.* Obligatorische und fakultative Civiellm. Leipzig, 1881. 48. l.

ségnek biztosítékaiul kivannak szolgálni, nem ellenkeznek az állampolgári jogegyenlőségnek az alapelveivel sem, mivel azoknak a megszerzésére, mint mondám, mindenki jogosítva van, s mivel azokkal bírván: ezekben a jogokban mindenki egyenlő mértékben részesül; azokkal nem bírván: ezeknek a jogoknak a gyakorlásából mindenki egyenlő mértékben ki van rekesztve.¹

A feltételek, melyekhez a politikai jogok gyakorlása fűzve lenni szokott, felfogásom szerint, háromfélék, u. m. *előfeltétel*, *alapfeltételek* és *járulékos feltételek*. Általában elfogadott osztályozás az, a mely az elő- és az alapfeltételeket az *általános* feltételeknek, a járulékosakat pedig a *különös* feltételeknek csoportjába sorozza, mivel az előbbieket a politikai jogok minden nemének gyakorlásánál mindég, kivétel nélkül megkívántatnak, az utóbbiak pedig csupán a politikai jogok bizonyos neménél vannak, az általános feltételeken felül, azokhoz hozzákapcsoltán előszabva.

Az előbb előadottakban kellőképen meg volt világítva és indokolva volt az, hogy a politikai jogokban való részesedhetésnek előfeltételét az *állampolgárság* képezi,² mivel — mint elő volt adva — ezeknek az erkölcsi kötelesség jellegével jelentkező és a köz érdekeinek előmozdítását célzó jogosítványoknak

¹ *Korbuły I.* Magyarország közjoga (*Fésűs Gy.* által) Budapest, 1884. 152. l. *Nagy L.* Magyarország közjoga. Budapest, 1891. 118. l.

² *Pozl J.* Staatsangehörige Bluntschli Brater Deutsches Staats Wörterbuch IX. k. Stuttgart, 1865. 662. l.

helyesen való gyakorlását azoktól kívánhatjuk meg és azoktól remélhetjük, a kik az állampolgárság szoros kötelékével vannak az államhoz hozzáfűzve, s kiknek egyéni érdekét és egyéni életcélját az állam érdeke és célja teljesen felkarolja. Ez képezi az indító okát és a magyarázatát annak, hogy míg – mint jelezve is volt – az alapjogokban való részesedés tekintetében csaknem egészen megszűnt a különbség az idegenek és az állampolgárok között, addig a politikai jogokban való részesedésnél ez a különbség a maga teljes merevségében és szigorúságában fennáll, olyképen, hogy a politikai jogok gyakorlásából az idegenek, a nem állampolgárok ki vannak rekesztve akkor is, ha az ezek gyakorlásához megkívánt többi alap- és járulékos feltételekkel bírnának is, s a községi törvény által (1886: XXII.) e tekintetben engedett kivételek a szabályt nem hogy le nem rontják, de még megerősítik.

Nem képezheti feladatomat az, hogy a politikai jogokban való részesedésnek előfeltételével: az állampolgársággal bővebben foglalkozzam, s elégségesnek tartom megjegyezni azt, hogy ezt a kérdést nálunk, hazánk egész területére nézve az 1879 : L. és 1886 : IV. t.-cikkek szabályozzák.

Feladatomnak a kerete azt sem engedi meg, hogy a politikai jogok gyakorlásának járulékos feltételeivel részletesebben foglalkozzam. Ezek a politikai jogok egyes ágaira vonatkozó jogszabályainkban vannak megállapítva, s p. o. az életkor tekintetében, az álta-

lános politikai nagykorúságtól eltérő szigorúbb követelményekben, az adófizetés bizonyos mértékének megkívánásában, a közhivatalok elnyerésénél meghatározott képesítettségnek megszabásában stb. állanak, tehát a politikai jogok minden ágának gyakorlásánál egyenlő' mértékben megkívánva nincsenek, ellenben mindenkor a politikai jogok gyakorlásának elő- és alapfeltételeihez fűződnek, úgy, hogy azok nélkül nem is képzelhetők.

Nem lehet azonban mellőznöm az u. n. alapfeltételeknek rövid felsorolását, annál kevésbbé, mivel a tárgyalásom alapjául választott kérdés épen ezekre az alapfeltételekre vonatkozik, s mivel ezeknek rövid felsorolásával, az ily alapfeltételeknek természetét és célját annál inkább meg fogjuk érthetni.

Mindenekelőtt, mint fontos körülmény, kiemelendő az, hogy a politikai jogok alapfeltételei olyanok, s olyan állapotokra és viszonyokra vonatkoznak, a melyeknek szabályozása – az 1868 : XXX. t.-cz. szerint – Horvát-Szlavonországok önkormányzati hatáskörének van fenntartva. Ebből kifolyólag bizonyos az, hogy a politikai jogoknak a szabályozása, az anyaállamban és Horvát-Szlavonországokban egymástól eltérő lehet.¹

Ugyancsak Horvát-Szlavonországok szempontjából meg kell még jegyeznem azt is, hogy ezeknek autonóm alkotmánya, a politikai jogokban való része-

¹ *Goszthonyi* Horvát Szlavon- és Dalmátországok autonóm alkotmánya Budapest, 1892 126. 1.

sedés tekintetében, a magyar állampolgárság – mint előfeltétel – mellett megköveteli a Horvát-Szlavonországok területén való községi illetőséget is, csupán abban állapítván meg ez elv alól kivételt, hogy a képviselőválasztásoknál a közös magyar államhivatalnokokat e nélkül a községi illetőség nélkül is választói joggal ruházza fel, (1883. szept. 29-ki törvény, az 1881. július 15-ki törvény némely intézkedéseinek módosításáról, 3. §.) s hogy az autonóm országgyűlésen személyes szavazati joggal bíró tagoknál, ha a többi feltételek fennforognak, a horvát-szlavonországi községi illetőség külön megkívánva nincsen. (1888. szept. 29-ki törvény, az 1870 : II. [horv.] törvény némely intézkedéseinek módosításáról. 2. §.)

Egyik alapfeltételképen van megállapítva a *nem* tekintetében az, hogy – eltekintve a nőknek a kevésbé jelentékeny hivatalokra (tanító- és óvónői, posta- és távírdai stb. állásokra) való alkalmazhatóságától – a politikai jogok gyakorlásában általában csak a férfiak részesülhetnek. Az 1871 : XVIII. t.-cz. (38., 40. §§.) által felállított és az 1886 : XXII. t.-cz. (32., 36., 38. §§.) által fenntartott az a kivétel, a mely a községi képviselőben való részvételre a nőket is feljogosítja, annál kevésbé rontja le államjogunknak ezt a szabályát, mivel az ily jogokat gyakorló nőkre nézve idézett törvényeink elengedhetlenül kimondják, hogy jogaikat mindenkor csak meghatalmazott közbejöttével gyakorolhatják.

További alapfeltétel azután a megfelelő életkor.

A politikai teljeskorúság a cselekvő választási képességre nézve az anyaállamban a betöltött 20-dik, Horvát-Szlavonországban a betöltött 24-dik életévhez, a szenvedő választási képességre nézve pedig a betöltött 24-dik életévhez van kötve, nem említvén fel e helyütt azokat a különös jogszabályokat, a melyek egyes közjogi cselekmények teljesítésére, vagy egyes állásokra nézve az életkor tekintetében más megszabásokat tartalmaznak.

Ilyen alapfeltétel azután a *feddhetlenség*, a polgári jó hírnév és becsület birtoka, melyre vonatkozólag az 1878: V. t.-czikkben foglalt büntető-törvénykönyvünk tartalmaz rendelkezéseket a hivatalvesztésnek és a politikai jogok gyakorlásától való felfüggesztésnek, mint mellékbüntetéseknek, hatályára (55., 56. §§.) és idejére, (57. §.) kimondván egyszersmind azt is, (59. §.) hogy az elítélt a szabadságvesztés büntetés tartama alatt hivatalától és politikai jogainak gyakorlásától a törvény erejénél fogva fel van függesztve, a nélkül, hogy ezt az ítéletben külön ki kellene mondani.

A hivatalvesztésnek és a politikai jogoktól való felfüggesztésnek, mint mellékbüntetéseknek alapjára vonatkozólag helyesen mondja *Horovitz S.* azt,¹ hogy: midőn az állam, bizonyos köztermészetű jogok gyakorolhatását az állampolgárok azon erkölcsi qualificatiójához köti, mely nélkül a közjót veszélyeztető

¹ A magyar büntetőjog rendszeres tan- és kézi könyve. Kassa, 1891. 260. 1.

visszaélések elleni garancia hiányoznék, hivatva érzi magát az állampolgárt ezen jogokból kivetköztetni is, ha az általa elkövetett cselekmény természete s minősége elég fontos okot szolgáltat arra, hogy feltételezett erkölcsi kvalifikációjának a létele kétségbe legyen vonható.

III.

Folytatás. – A vallás, mint a politikai jogok gyakorlásának további alapfeltétele. – Törvényesen bevett vallásfelekezetek. – Az 1867 : XVII. t.-cz. –Trefort Á. 1877. decz. 28-án kelt levele «a törvényesen bevett vallásfelekezetek» kitétel értelmezése iránt.

Ezekhez a most előadott alapfeltételekhez sorakozik azután a fejtegetéseim kezdetén említett és fejtegetéseimben tárgyalásom alapjául választott alapfeltétel is: t. i. *a vallás*, mely – igaza van *Pözl J.-nek*¹ – a politikai jogok gyakorlásának feltételei között, egészen a legújabb időig, az összes keresztény államokban felette fontos szerepet játszott.

Mindenütt voltak kedvezésben részesült vallások, – mondotta 1873. június 28-ki híres beszédében *Deák F.*² – ez kezd szünetezni, de még sok helyütt nem szűnt meg, mert ezt a rendszert egy nap alatt megsemmisíteni, nem tartozik a lehetőségek közé, minthogy gyökerei oly mélyen bele vannak növe az

¹ «Staatsangehörige.» Bluntschli-Brater Deutsches Staats-Wörterbuch IX. k. Stuttgart, 1865. 665. 1.

² Képviselőházi Napló. VII. k., Budapest, 1873. 365. 1.

institutiókba, hogy azokat kitépni convulsiók nélkül nem lenne lehetséges; és ha mégis kitépni akarnák: gyökereik újra kihajtanának, még pedig bujábban, mint annakelőtte.

E szerint a feltétel szerint csak a törvényesen bevett vallásfelekezeteknek és az e tekintetben ezekkel egyenjogúsított vallásfelekezetnek híveit illeti meg az állami közügyekbe való befolyás joga.

A törvényesen bevett vallásfelekezetek hazánkban a következők: *a római és a gör. katolikus*; az 1606. június 23-án kötött bécsi s az 1645. decz. 16-án aláírt linczi békekötések, illetőleg az ezeket becikkelyező 1608 : k. e. I. és 1647 : V. t.-cikkek, nemkülömben az ezeket továbbfejlesztő 1681 : XXV. és 1791 : XXVI. t.-cikkek alapján: *az ágosiai és az év. reformált*; az 1791 : XXVII. t.-cz értelmében: *a görög nem egyesült*; és az 1848 : XX. t.-cz. értelmében : *az unitárius* vallás.

Megjegyzendő, hogy 1848. előtt a protestáns vallásfelekezetek jogállása Horvát-Szlavonországok területén lényegesen különbözött az anyaállamban élő protestánsokétól, olyannyira, hogy – a mit 1839. nov. 19-ki beszédében oly meggyőzőleg panaszol *Deák F.* is¹ – itt a mondott idő előtt a protestánsok sem birtok-, sem hivatalképességgel nem bírtak; jelenleg azonban ezek is a törvényesen bevett vallásfelekezetek sorába vannak felvéve s így jogállásuk

¹*Kónyi M.* Deák F. beszédei. I. k. Budapest, 1882. 334. 1.

lényegileg azonos az anyaállamban élő protestánsok jogállásával.¹

A mi az ország izraelita polgárait illeti : ők az anyaállamban az 1867 : XVII. t.-cz. által, a polgári és politikai jogok gyakorlása tekintetében, – minden ezzel ellenkező törvény, szokás, vagy rendelet kifejezett megszüntetésével (2. §.) – az ország keresztény lakosaival egyenjogúsítva lettek (1. §.), míg Horvát-Szlavonországokban – a vallási ügyeket az 1868 : XXX. t.-cz. (48. §.) ez országok önkormányzati hatáskörének tartván fenn – az 1873. október 21-ki törvény kimondotta, hogy az izraelita hitvallás követői úgy vallásuk szabad gyakorlata, valamint a politikai és polgári jogok élvezete tekintetében a Horvát- és Szlavonországokban törvényesen bevett többi hitfelekezetek követőivel egyenjogúaknak vannak elismerve (1. §.), kijelentvén egyszersmind minden ezzel ellentétben álló szabálynak a hatályon kívül helyezését (2. §.), valamint biztosítván az államnak az izraeliták vallási és iskolai ügyeire való felügyeletet, illetőleg befolyást. (3. §.)

Hogy nagyon sokkal megelőzték e kérdés tekintetében Horvát- és Szlavonországok az anyaállamot, az kétségtelen, hiszen itten csak mostan fekszik képviselőházunk asztalán az 1893. április 26-án beterveztett törvényjavaslat arra vonatkozólag, hogy az

¹ *Goszthony*: Horvát Szlavon és Dalmátországok autonóm alkotmánya Budapest, 1892 129 l.

izraelita vallás a törvényesen bevett vallások közé legyen igtatva.¹

Nem lehet e helyütt hallgatással mellőznöm azt a sajnálatra méltó mozgalmat, a mely az 1886-ik év végén némely körben kezdeményeztetett s a melynek a célja nem volt egyéb, mint annak vitatása és megállapítása, hogy újabb törvényeinknek a bevett vallásfelekezetekre vonatkozó rendelkezései a kath. egyházra kötelezőknek nem tekinthetők, mivel ez nem «bevett» vallásfelekezet.

Ezt a mozgalmat, – melyről igen helyesen mondotta annak idején napi sajtónk egyik kiváló szerve,² hogy az, miszerint erre egyáltalán reákerülhetett a sor s hogy azt maguk az érdekelt tényezők nem érezték, mily térre lépnek, mikor törvényeink kötelező vagy nem kötelező voltát kicsinyes szójátékokkal kérdéssé akarják tenni: az igen szomorú jele azon szellemnek, mely sokfelé terjedni kezd, – ezt a mozgalmat – mondom – felemlíteni csupán annyiban érdemes, a mennyiben ez okul és alkalmul szolgált *Trejort Á.* vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek arra, hogy 1887. decz. 28-án, 2433. ein. szám alatt levelet intézzen e vallásfelekezet püspökeihez, mely a vallásfelekezetek törvényesen való bevételének értelmét és jelentőségét igen szépen és alkotmányunk szempontjából egyedül helyesen hatá-

¹ V. ö. *Horváth O.* A receptoról és A zsidó vallás receptioja *Debreczeni kir. Táblai Értesítő* 1893. január 13 és márczius 26-iki számában.

² «Nemzet». 1887. febr 17 k.sz.

rozván meg, tárgyalás alatt álló kérdésünkre vonatkozólag is foglalt magában megvilágosító adatokat.

A levél mindenekelőtt határozott ítéletet mond a kérdéses mozgalomnak kiindulási pontjául szolgált hírlapi cikkek felett, midőn többek között azt jelenti ki, hogy: az ily törekvés a mily téves felfogásában és érvelésében, ép olyan veszedelmes következményeket vonhatna maga után, ép úgy az ország belbékéjére, mint az azt ily módon felzavarni szándékozókra is.

Majd pedig így folytatja: Mindenekelőtt tisztába kell jönni a «bevett» szó közjogi értelmével. A «bevett vallás», vagyis a «recepta religio» a vallásnak a törvény oltalma alá helyezését, jogainak törvényes védelmét, biztosítását jelenti nemcsak, hanem a vallás bevételével az illető hitsorsosok mindenkor bizonyos vallási, vagy *politikai jogok* élvezetében is részesítettek. Midőn tehát törvényeinkben valamely vallás bevételéről van szó, ezen intézkedés a kérdéses vallás jogainak nem kisebbitését, hanem azok törvényes elismerését is jelenti.

A fontos levél azután a kérdés jogtörténeti fejlődésére vet futólagos pillantást, melynek eredményeként azt – a józanon kétségbe se vonható – szabályt állítja fel, hogy: a törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek viszonyosságáról szóló 1868: LIII. t.-cz., mely az 1848: XX. t.-cz. alapján, a maga rendelkezéseit csupán ideiglenesen, csak addig terjedőleg állapította meg, míg a vallásfelekezetek egyen-

jogúsága törvény útján *általánosan* szabályoztatnék,¹ az összes keresztény vallásfelekezetekre s így a római és görög katolikusokra is kiterjed. Ennek a ténynek bizonyítékául felhossa az említett levél az 1868: LIII. t.-cz. 1. §-át, mely – a törvény által megállapított feltételek és formaságok mellett – a «más hitfelekezet kebelébe s illetőleg más vallásra» való áttérést szabályozza, semmi kivételt sem állapítván meg a kath. vallás követőire nézve, valamint a 3. §-t, mely az áttérési szándék nyilvánításának módját szabja elő az áttérni kívánóra nézve, – mint mondja – «bármely egyház tagja legyen» is az illető. Bizonyítékul hozza fel erre nézve még a törvény 17. §-át, mely a törvény meghozatala előtt kötött vegyes házasságokból született gyermekeknek vallásos nevelésére nézve a házasság megkötésének idejében hatályban volt törvény érvényét tartja fenn. Ez a törvény pedig az 1844: III. t.-cz., melynek rendelkezéseit az 1848 : XX. t.-cz. (6. §.) a görög nem egyesültekre is kiterjesztette, s a mely «a római kath. és az evangélikus vallás bármelyikéhez tartozó felek» között kötött vegyes házasságokról szól. (3. §.) Nemkülömben bizonyítékot talál erre vonatkozólag a levél az 1868: LIII. t.-cz. 21. és 22. §§-ban is, melyek elseje a hadseregnél és az állami közintézetekben megkívánja, hogy «minden vallásfelekezet tagjai» saját lelkészeik által részesítendőek a vallásos tanítás-

¹ V. ö. Horváth O. A vallásszabadság kérdéséhez. Debreczen, 1891. 26. 1.

ban és minden lelkeszi szolgálatban, másodika pedig «a különböző vallásfelekezetek tagjainak» a vegyesen és akadálytalanul való temetkezést engedi meg. Idevonatkozó fejtegetéseit a fontos levél azután azzal végezi, hogy bizonyítékul hozza fel erre való nézve a kérdéses törvény indokolását, a húsz év óta történt értelmezést, és végre a kérdéses törvénynek egész szellemét, valamint szövegét is, kiemelvén – ez utóbbira tekintettel – azt, hogy ha a törvény a kath. vallást a keresztény felekezetek között nem értette, vagy érteni nem akarta volna, azt mint kivételt, világosan meg kellett volna említenie.

Ezek után a megjegyzések után az képezi tehát feladatomat, hogy beható vizsgálatom tárgyává tegyem azt, vajjon az állami közügyekbe való befolyás, tehát a politikai jogok gyakorlása, mennyiben van hazánkban tényleg a vallásos meggyőződéstől függővé téve?

IV.

Az állampolgári kötelékbe való tartozás nincsen-e bizonyos vallás követésétől függővé téve – A régi ünnepélyes honosítás – Az 1879 L. t.-cz. – A honosítási eskü, vagy fogadalom – Az 1886 IV. t.-cz.

Mindenekelőtt azt a kérdést kell vizsgálódásom tárgyává tennem, hogy vajjon hazánkban az állampolgárság megszerzése és megtartása nincsen-e az erre vonatkozó törvényekben a bizonyos vallásfelekezethez való tartozástól függővé téve, mert ha ez esetleg így volna, ha az idegeneknek az állampolgári kötelékbe való belépésénél meghatározott hitelvek vallása és követése volna előszabva, úgy, a mint ez p. o. Angliában, Viktória koráig volt, a hol és a meddig – mint *Concha Gy.-nél* olvashatjuk¹ – rendszerint csak protestáns vallású külföldiek nyerhettek honosságot, mivel elvül szolgált az, hogy a honfűsítottnak előbb az anglikán szertartás szerint való úrvacsorát kellett venniök, akkor az előbbi szakasz berekesztésénél felvetett kérdés már is el volna döntve.

¹ Újkori alkotmányok. II k Budapest, 1898 133. 1

Az előbbi fejtegetésekből kétségtelen ugyanis az, hogy a politikai jogoknak soha sem mellőzhető előfeltételét az *állampolgárság* képezi; ha tehát ennek megszerzése vagy megtartása esetleg a törvényesen bevett vallásfelekezetekhez, vagy az ezekkel egyenjogúsított vallásfelekezetekhez való tartozástól van függővé téve, akkor természetes, hogy ugyanez elengedhetetlen feltételét fogja képezni a politikai jogok gyakorlásának is.

Ezért ennek a kérdésnek rövid figyelemre méltatása itten nem csak helyén való, hanem határozottan szükséges is.

Erre vonatkozó fejtegetéseimre azt kell megjegyeznem, hogy ezek egyenlően vonatkoznak az anyaállamra és Horvát-Szlavonországra is, mivel – a mi már az 1618 : V., 1625 : LXV. és 1741 : LXI. t.-cikkekben is kifejezésre jutott, melyekben határozottan ki lett mondva az, hogy ezeknek az országoknak a fiai a *«magyar»* nevezet alatt szintén értendők – az 1868 : XXX. t.-cz. (10. §.) kimondotta, hogy az állampolgárságot és honosítást illető törvények meghozatala közös ügy az anyaállam és Horvát-Szlavonorszárok között. Ennek teljesen megfelelően az 1879 : L. t.-cz. – abból az alapelvből indulva ki, hogy: a magyar korona összes országaiban az állampolgárság egy és ugyanaz (1. §.) – hazánk egész területére azonos jogszabályokat állított fel az állampolgárságnak megszerzése és elvesztése tekintetében.

És alkotmányunknak ezt a sarkalatos alapelvét semmiképen se döntheti meg az a körülmény, hogy Horvát-Szlavonországok tartománygyűlése is osztott a XVIII-ik században indigenátust, mert, eltekintve attól, – a mit helyesen emel ki *br. Jeszenszky B.*¹ – hogy az ilyen indigenák a magyar országgyűlés által megállapított dekretális forma szerint tettek volt esküt, az említett országok tartománygyűlése által eszközölt eme honfiúsítások törvényes alappal nem bírtak, úgy, hogy teljes joggal mondhatta ezekről 1848. január 27-kén a pozsonyi országgyűlésen *Kossuth L.*, hogy ezek bitorlásoknál egyebeknek nem tekinthetők.²

Ahhoz nem férhet kétség, hogy a míg hazánkban a mai értelemben vett állampolgárságról szó nem volt, hanem az idegeneknek az állam kötelékébe való, s az u. n. ünnepélyes honosítás útján eszközölt felvétele azonos volt a nemesség megszerzésével míg tehát a királyaink által kezdettől fogva korlátlanul adományozott³ és csak későbbben – az 1550 : LXXVII. t. -ez. által – szabályozott «magyarrá tétel» a nemeseket megillető jogok adományozásával s az illetőnek a szent korona tagjává való lételeivel volt egyenlő értelmű és jelentőségű,⁴ addig csak a törvényesen bevett vallásfelekezeteknek a követői voltak

¹ A társországok közjogi viszonyai a magyar államhoz. Budapest, 1889. 84. L

² *Pesty F.* Száz politikai és történeti levél Horvátországról. Budapest, 1885. 355.

³ *Gr. Cziráky A.* Conspectus Juris Publici Regni Hungariae. Viennae, I. 1851. 193. 1.

⁴ *Kassics I.* Laurea virtutis. Pestini, 1826. 200 1. *Virassil A.*: Juris Publici Regni Hungariae. Specimen Sextum. Budae, 1854. 62., 63. 1.

ily ünnepélyes módon honosíthatók,¹ Horvát-Szlavonországokban pedig csak a katolikus vallásúak.

De mindennél jobban bizonyítja ezt a körülményt az az *eskü* is, a melyet az ünnepélyes honosításnál az országgyűlés előtt, vagy ennek együtt nem létében, a nádor és a kancellár jelenlétében ő felsége a király előtt, vagy végül az udvari kancellária előtt kellett letenni s mely a felesketést szertartás minden körülményeivel együtt, a királyi kancelláriánál vezetett királyi könyvekbe, valamint a honosítási okmányba is be volt vezetendő.³

Az ünnepélyesen honfűsítettak ebben a honosítási esküben, melynek tartalmát az 1550 : LXXVII. t.-cz. (2. §.) szabta meg, s melynek szövegét a Corpus Jurisunkban megőrzött különböző esküminták – «Jusjurandi formulae variae» – között a hatodik helyen olvashatjuk, – «per Deum verum ét gloriosam Dei Genetricem Virginem Mariam, et per omnes Sanctos ét electos Dei» – esküdtek s esküjüket «Sic me Deus adjuvet Beáta Virgo Maria, et omnes Sancti» záradékkal rekesztették be. Erre a törvényes esküknél általában alkalmazott záradékra nézve tud-

¹ Kelemen I. Institutiones Juris Hungarici privati. Budaë, 1818. 204. I. *Frank I.* Principia Juris Hungarici. Tom. I. Pestini, 1829. 70. I.I. *Récsi E.* Magyarország közjoga (Löw T. által.) Budapest, 1871. 328. I.

² *Kelemen I.*: Institutionis Juris Hungarici privati. Budaë, 1818. 177., 204., 214. I. *Kassics I. Laurea vitutis* Pestini, 1826. 40. I. *Pesty F.* : Száz politikai és történeti levél Horvátországról. Budapest, 1885. 37. I.

³ *Beck C.* Jus publicum Hungariae. Viennae, 1780. 232. I. *Kassics I.* Laurea virtutis. Pestini, 1826. 209. I. *Frank I.* . Principia Juris civilis Hungarici. Tom. I. 75 I. *Gr. Cziraky A.* Conspectus Juris Publici Regni Hungariae. I. 1801. 195. I. *Suhayda J.* A honosításról és a külföldiekről. Pest, 1867. 11. I.

jük azt, hogy ennek letétele alól az evangélikusokat az 1791 : XXVI. t.-cz. (8. pont) mentette fel.

Sőt a városi polgárok közé való felvételre s az általuk ez alkalommal letett polgári esküre is, melyek a felvettnék egyéni nemességét nem adtak, de a melyek megadták a város testületi nemességén alapuló jogokban a részesedést, lényegileg ugyanezt lehet elmondani.¹

Az 1844-ik évi országgyűlésnek erre a kérdésre vonatkozó törvényjavaslata (7. §.) még annak a ki-mondását vette czélba, hogy azok, a kik magától, az országgyűléstől nyerik a honosítást, az ország nemesei közé tartozzanak, mely elvet *Szalay L.*² oly ékesszólóan és oly meggyőzően tudott megczáfolni.

Az 1879 : L. t.-cz., mely hazánkban az állampolgárságot szabályozza, annak az idegenek által való megszerzésénél a vallást, mint előfeltétel, vagy mint megszorító kelléket, sehol sem említi.

A honosítási okirat által való honosításnál hat feltétel van megállapítva, (8. §.) u. m. *a)* az önrendelkezési képesség, illetőleg az ezt pótló atyai vagy gyámi beleegyezés; *b)* a belföldi község kötelékébe való felvétel, vagy ennek kilátásba helyezése; *c)* az öt évi itt lakás; *d)* a kifogástalan magaviselet; *e)* a kellő vagyon vagy keresetforrás s *f)* az öt évi itt adózás. A honosítási oklevél által való honosításnál,

¹ V. ö. *Steeger J.* Darstellung der Rechte und rechtliche Gewohnheiten der Königlichen freien städte in Ungarn. Wien, 1834. 145. 1.

² Publicistai dolgozatok. II. k. Pest, 1847. 223. 1.

(17. §.) az ország körül szerzett kitűnő érdemek mellett, az önrendelkezési képesség, a kifogástalan magaviselet, a kellő vagyon vagy keresetforrás, nemkülömben az van megkívánva, hogy az illető belföldön lakjék, vagy belföldön való letelepedési szándékát kijelentse.

A mi pedig a községi kötelékbe való felvételt, illetőleg ennek kilátásba helyezését illeti, arra nézve nem lehet felemlítés nélkül hagynom azt, hogy ennek tekintetében a vallás szempontjából sem az 1886 : XXII. t.-cz. (15. §.), sem a horvát-szlavonországi 1880. április 30-iki törvény (6–9. §§.) vallási szempontból semminemű feltételt vagy megszorítást nem ismernek, a mi már annyival fontosabb körülmény, mivel az említett törvények által (5., illetőleg 2. §.) is határozottan kifejezett alapelv az, hogy minden honpolgárnak valamely község kötelékébe kell tartoznia.

A honosítás feltételeinek sorába tehát a valamely vallásfelekezet tanainak a követése belefoglalva nincsen.

De hogy e tekintetben törvényhozásunk semminemű megszorítást eszközölni tényleg nem akart, sőt hogy minden legcsekélyebb mértékben való megszorítást határozottan elkerülni, mellőzni óhajtott, azt mindennél jobban igazolja az a körülmény, hogy a honosítási eskü, mely a törvényhatóság első tisztviselője előtt teendő le, melynek letétele napjától kezdődik a honosítottnak magyar állampolgársága,

melynek letételéről a törvényhatóság levéltárában megőrizendő jegyzőkönyvet kell felvenni és végül: a melynek letételi napját a honosítási okmányra is reá kell jegyezni, valamint a m. kir. belügyminis-
ternek is be kell jelenteni,¹ ennek az eskünek a szövege a törvény (14. és 17. §§.) által ilyképen lett megállapítva: «Én N. N. esküszöm az élő istenre, *fogadom*, hogy v császári és királyi Felségéhez, Magyarország apostoli királyához és a magyar korona országai alkotmányához hű leszek s ígérem, hogy állampolgári kötelességeimet híven teljesíteni fogom.»

Annak megengedése ugyanis, – a mi az eskü idézett szövegében feltétlenül benne foglaltatik – hogy a honosított, eskü helyett, – ha ez vallásos meggyőződésével ellentétben állana – *fogadalmat* is tehet, kétségtelenül arra mutat, hogy a törvényhozás az állampolgári kötelékbe való felvételnél a vallás szempontjából semminemű feltételt vagy megszorítást felállítani nem akart, jelesen : azt se akarta megkívánni, hogy a honosítottnak a törvényesen bevett vallásfelekezetek hívének kell lennie, mivel ezeknek a vallásfelekezeteknek a hitelvei az eskünek a letételét megengedik. A fogadalom letehetésének megengedésével tehát a törvényhozás határozottan azokra a honosítandókra gondolt, a kik ezeken a vallásfelekezeteken kívül állanak.

A tömegesen visszatelepülők honosítására nézve,

1879. L. t. cz. 15., 17. §§. L. az 1386. évi 584. sz. m. kir. belügyministeri rendelet 4. pontját. Magyarországi rendeletek tára. XIV. folyam. Budapest, 1880. 6. 1.

az erről szóló 1886: IV. t.-cz. kifejezetten fentartotta az 1879: L. t.-cz.-nek a visszahonosításra vonatkozó rendelkezéseit, melyek viszont, (38. §.) a visszahonosítás feltételeit és a honosítási esküt illetőleg, lényegileg azonosak ugyanennek a törvénynek a honosításra vonatkozó szabályaival

A mi végül az állampolgárság megszűnési módjait illeti, ezek között az idézett törvényben (1879: L. t.-cz. 20–34. §§.) szintén hasztalanul keresnénk olyant, a mely az állampolgárok vallási meggyőződésével állana összefüggésben.

Mindezekből pedig szükségkép következik államjogunknak az a szabálya, hogy az állampolgári kötelekbe való tartozás hazánkban valamely vallás tanainak a követésével semminemű kapcsolatban nem áll.

V.

Nincsen-e államjogunknak olyan általános szabálya, mely a politikai jogokban való részesedésnek feltételül a vallást szabná elő ? – Néhány külföldi állam ilyen irányú törvénye. – Az 1848. előtti állapot rövid jellemzése. – Az 1848 : XX. t.-cz. – Az 1867 : XVII. t.-cz. – Deák F. nézete az «emancipatio»-ról. – A képviselőház VII-ik osztályának javaslata 1867. decz. 18-án. – Tisza K.

Még mielőtt az képezném feladatomat, hogy a politikai jogok egyes ágaira vonatkozó törvényeinknek, felvetett kérdésemet illető, rendelkezéseit soroljam fel, lehetetlen, hogy ki ne terjeszszem figyelmemet arra a kérdésre is, hogy vajjon államjogunkban nem találunk-e olyan intézkedést, a mely általánosságban, vagyis ezeknek a jogoknak minden ágára nézve mondaná ki esetleg azt, hogy a politikai jogok gyakorlásának alapfeltételét a valamely vallásfelekezethez való tartozás képezi?

A külföldi államokban e század elején nagy számmal fordulnak elő oly törvényhozási intézkedések, a melyek a polgári- és politikai jogoknak a gyakorlását és különösen a hivatalképességet kifejezetten a keresztény vallásfelekezetekhez való tartozástól tették

függővé. Ilyenek voltak: – hogy csak egynéhányat példaképen említek – Württemberg királyságnak 1806. október 15-ki (IV., V. §§.) és 1819. szeptember 25-ki (27., 135. §§.) törvénye, illetőleg alkotmánylevele. Nemkülömben : Szász-Weimar-Eisenach 1816. május 5-ki alaptörvénye (22. §.); Bajorország 1818. május 26-ki alkotmánylevele (IV. 9. §.); Baden nagyhercezség 1818. augusztus 22-ki alkotmánylevele (9., 19., 37. §§.); Szász-Kóburg 1820. október 30-ki ediktuma (6. §.); Hessen 1820. december 17-ki (15., 20. §§.), 1831. január 5-ki (29. §.) és 1852. április 13-ki (20. §.) alkotmánylevelei; Szász-Meiningen hercezség 1829. augusztus 23-ki alaptörvénye (12. §.); Szász-Altenburg hercezség 1831. április 29-ki alaptörvénye (42., 129., 169., 171. §§.); a szász királyság 1831. szept. 4-ki alkotmánylevele (33. §.); Braunschweig hercezség 1832. október 12-ki törvénye (211. §.); Hannover királyság 1833. szeptember 26-ki (30. §.) és 1840. augusztus 6-ki (32. §.) törvényei; Reuss fejedelemség (ifjabb ág) 1852. április 14-ki törvénye (16. §.); Bréma város 1854. február 21-ki törvénye (12. §.) stb. stb., nem is említve a külföldi államok törvényhozási intézkedései közül azokat, a melyek az izraeliták jogállásának szabályozását célozták.¹

A hosszabb történeti fejtegetésekbe való bocsátkozást sem a rendelkezésekre álló tér, sem felada-

¹ V. ö. *Fürstenan H.* Das Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig 1891. 301–337. 1.

tómnak a kerete meg nem engedvén, csupán annak futólagos megjegyzésére kell szorítkoznom, hogy addig, a míg hazánkban egyetlen elismert vallás volt: az ehhez való tartozás, későbbben pedig a törvényhozás által utóbb bevett vallásfelekezetekhez való tartozás képezte, hallgatag megszabott, általános feltételét annak, hogy valaki a nemesi előjogokban és így a politikai jogok gyakorlásában részt vehessen.

Az 1848-ki törvényhozás abban az irányban haladva, a melyet e tekintetben már az 1844 : IV. és V. t.-cikkek megjelöltek, megszüntette a nemesi előjogokat s alkotmányunkat új alapra fektetvén: az állami közügyek intézésébe befolyást biztosított a haza nem nemes polgárainak is; oly általános rendelkezést azonban, a mely a politikai jogokban való részesedés feltételei közül a vallást ki tudta volna törölni, nem állított fel.

Az 1848 : XX. t.-cz. azt mondja ki, (2. §.) hogy: e hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve, különbség nélkül, tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapítatik meg, a mely rendelkezés azonban nem csupán azért nem hozható fel előbbi megjegyzésem czáfolatául, mivel ebben a politikai jogokban való egyenjogúsításról szó sincsen, hanem főképen azért sem, mert itt kifejezetten «a törvényesen bevett» vallásfelekezetek vannak felemlítve. Az 1848 : erdélyi IX. t.-cz. azt mondotta ki, (1. §.) hogy: E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetek, melyek közé a nem egyesült görög szertar-

tásúak is értetnek, nemzetkülömbőség nélkül teljes és tökéletes jogegyenlőséggel bírnak mind vallásgyakorlati, mind vegyesházassági viszonyok, mind politikai igények tekintetében. Ebben tehát már van szó a «politikai igények» szempontjából való egyenjogúsítás felől, de kizárólag csak a törvényesen bevett vallásfelekezetekre nézve.

Külömben, hogy 1848-ki törvényhozásunk a politikai jogokban való részesedést csakugyan csupán a törvényesen bevett vallásfelekezetek híveire akarta szorítani, az – a mint fejtegetéseim további folyamában is be lesz igazolva – kitetszik az 1848 : V. (2. §.), XXIII. (6. §.), XXIV. (1. §.), XXV. (1. §.), XXVI. (1. §.), XXVII. (6. §.) t.-cikkekből, valamint az 1848 : erdélyi II. (2. §.) t.-cikkből is.

A felvetett kérdés szempontjából kétségtelenül a legfontosabb az 1867 : XVII. t.-cz., a mely az izraelitáknak polgári- és politikai jogok tekintetében való egyenjogúsításáról szól.

Ez a t.-cz. (1. §.) szó szerint ezt a rendelkezést tartalmazza: Az ország izraelita lakosai a *keresztény lakosokkal* minden polgári- és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítatnak.

Nézetem szerint itten nincsen egyéb kimondva, mint az, hogy e törvény megalkotásától kezdve, a haza izraelita vallású polgárai, a polgári- és a politikai jogokban való részesedés tekintetében, ugyanazok a szabályok s ugyanaz a zsinórmérték alá fognak esni, mint a melyek az ország *keresztény*

vallású lakosaira nézve eddig fenállottak. Vagyis, bár nem egyesen, de mégis kétségtelenül ki van mondva itten az, a mit jog- és alkotmánytörténetünk-ből a nélkül is tudunk, hogy ennek a törvénynek a megalkotásáig hazánkban a polgári- és a politikai jogoknak' részesei a keresztény vallásfelekezetekhez tartozó állampolgárok voltak.

Kétségtelen dolog az is, hogy itt a «keresztény lakosok» kitétel alatt a törvényesen bevett vallásfelekezetek értendők, vagyis azok, a melyeknek viszonosságáról későbben, – addig, míg – mint a törvény maga mondja, a vallásfelekezetek egyenjogúsága törvény útján *általánosan* szabályoztatnak– az 1868: LIII. t.-cz. rendelkezett; mivel épen az a körülmény, hogy az izraelita vallás követőinek a polgári- és politikai jogokban való egyenjogúsítására külön törvényhozási intézkedés volt szükséges, bizonyítja, hogy teljesen kizártnak kell tekintenünk azt, miszerint a «keresztény lakosok» kitétel alatt oly vallásfelekezetek hívei is volnának érthetők, melyeknek sem bevételéről, sem egyenjogúsításáról semmiféle törvényünkben rendelkezést nem találunk.

Ha pedig ez csakugyan így van, akkor az idézett törvénynek a rendelkezése alapján fel lehet és azt hiszem · fel is kell állítanom azt a tételt, hogy államjogunkban hallgatagon csakugyan fenáll az az általános elv, a mely szerint a polgári- és a politikai jogok élvezete nálunk csak a törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek és az izraelita vallás

hívei számára van biztosítva. Olyan törvényhozási intézkedésünk pedig, a mely a politikai jogokban való részesedést kifejezetten függetlenné tenné a vallástól, – eltekintve a fejtegetéseim fonalán, a továbbiakban megemlítendő törvényhozási kezdeményezésektől – eddigelé nincsen.

Az 1867: XVII. t.-cz.-nek ezt a jelentését még inkább meg fogja előttünk világítani az, ha ennek a t.-cz.-nek, mint törvényjavaslatnak, országgyűlésünk képviselőháza előtt tapasztalható sorsára vetünk futólagos pillantást.

Deák F.-nek, a képviselőház 1866. február 23-ki ülésén mondott beszédében bírja mintegy előzményét ez a törvényczikk, melyben a haza bölcse ellene szólt a zsidók «emancipatiójá»-ra vonatkozó külön törvény alkotásának, azt mondván: Én e szót általában nem szeretem. Elfogadott szó ugyan, de szégyenítő a világra, mintha mi rabszolgákat tartottunk volna.

Öket megillette volna joggal azon alap és midőn mi azt meg fogjuk nekik adni, sem rokon-, sem ellenszenvet nem vezetnek bennünket, hanem tisztán, egyedül az igazság. Azt gondolom, – folytatja tovább a haza bölcse – legegyszerűbb módja az emancipációnak az lesz, ha mindenütt, hol a törvény eddig külömbiséget tett a vallások közt, azon törvények illető pontjainál kimondjuk, hogy: minden valláskülömbőség nélkül, ideértve az izraelitákat is.¹

¹ *Kónya M.* Deák F. beszédei. III. k. Budapest, 1889. 435., 436. l.

Csak végig kell gondolni ezeket a szép és igaz szavakat, hogy meggyőződjünk arról, miszerint ezekben aggódó belátása tükrözik vissza annak, hogy a polgári- és politikai jogok gyakorlására jogosított vallásfelekezetek számának egygyel való szaporítása csupán annál élesebbé fogja tenni a különbséget a jogosultak sorába kifejezetten fel nem vett vallásfelekezetek hátrányára, valamint, hogy a haza üdvéért dobbanó nagy szívnek egy szent óhajta van itt kifejezve, az t. i., hogy a vallás ne szolgáljon soha az embereket egymástól elkülönítő válaszfal gyanánt. Nem akarhatott ezekben a szép szavakban egyebet kifejezni az, a ki már az 1840-ik év január 20-kán tartott kerületi ülésben így tudott nyilatkozni: Minden politikai súlyosabb hiba századokon keresztül s gyakran századok múlva boszulja meg magát iszonyú következeiseiben. Ilyen politikai hibának tartom én azt, hogy a polgári törvényhozások legnagyobb része a vallások között polgári különböztetéseket is állított fel s egyiknek a másik felett kedvezve, gyakran egyiket a másikért üldözve s hol tiltva, hol parancsolva, sokkal mélyebben avatkozott a vallások feletti rendelkezésbe, mint ezt a polgári társaság közérdeke megkívánta. Alig van nemzet a világon, – folytatja tovább – mely ezen hibának súlyos és többnyire véres következeiseit sok viszontagságok hosszú során keresztül ne érezte volna.¹

¹ *Kónyi M.* Deák F. beszédei. I. k. Budapest, 1882 348.1.

Ez a szép, ez az egyedül helyes szempont volt az, a mely az országgyűlés képviselőházának VII-ik osztályát arra készítette, hogy az izraeliták egyenjogúsítása tárgyában benyújtott törvényjavaslat országgyűlési tárgyalása alkalmával, 1867. december 18-án, *Tisza K.* előadó által, jelentést és javaslatot terjeszsen a ház elé, melyből mindennél jobban kiviláglik az, hogy az egyenjogúsításnak a célbavett módon való kimondását az osztály aggódással fogadta, félvén attól, hogy ez a törvényesen bevett és az egyenjogúsított vallásnak között egyfelől, s az ezek közé nem tartozó vallásnak között másfelől, a jogokban való részesedés tekintetében a különbségeket csak élesíteni, csak fokozni fogja.

Az osztály – mint az előterjesztett szép vélemény mondja: – örömmel üdvözli azt a percet, a melyben szabadelvű alkotmányunk egy csorbája kiköszörlöttetik, az által, hogy Mózes-vallású hazánkfitai a politikai jogok gyakorlatába bevéttetnek, – azonban szükségét látta annak, hogy reámutasson azokra a vizsásságokra, melyek abból fognak eredni, ha a politikai jogok gyakorlásánál, jelesen: a cselekvő- és szenvedő választási képességnél a vallásra különös súly lesz fektetve.

Azt mondja idevonatkozólag a jelentés : Lehetetlen, hogy valaki is óhajtandónak találja, hogy hazánkban a vallásnak a kedélyeket elkeserítő, felizgató kérdése felmerülhessen akkor, midőn bármikor is politikai jogokról és azok gyakorolhatásáról lesz szó.

Minden pillanatban megtörténhetik pedig az, ha a javasolt szerkezetet fogadjuk el. Elég lesz akkor valaki ellen bizonyítani, hogy a törvényesen bevett vallások egyikéhez sem tartozik és azonnal meg kell, hogy fosztassék a politikai jogok gyakorlatától, ha az állam iránt minden kötelességeit híven teljesíti is. A jövő választásoknál – így folytatja a jelentés – p. o. vagy a törvényhatóságok lesznek kénytelenek az ilyeneket kizárni a választói jog gyakorlatából, vagy ha azok ezt tenni elmulasztanák, a képviselőház lesz kénytelen az igazolásoknál semmisenek tekinteni szavazataikat. Kénytelen lesz ezt tenni, mert teljes joga van ugyan a képviselőháznak arra, hogy törvényhozói hatalmát bármely törvény megváltoztatására használhassa, de a törvényt, addig, a míg fenáll, épen úgy, mint bárki más, megtartani köteles.¹

Ezek által a szempontok által vezéreltetve, az osztály oly törvényjavaslatot kívánt volna keresztülvinni, a mely – mint lentebb (a XIII-ik fejezetben) is tárgyalva lesz – mindazt a törvényt, szokást, vagy rendeletet, mely az ország lakói között, vallásuk tekintetében, a polgári- és politikai jogokban való részesülésére nézve különbséget állapított volt meg, teljesen megszüntette volna.

Az osztálynak idevonatkozó javaslata azonban nem mehetett keresztül s a képviselőház 1867. deczem-

¹ Képviselőház irományai III. köt. Pest. 1868. 72. és köv. l. – *Horváth O.* A vallás-szabadság kérdéséhez. Debreczen. 1891. 25. l.

bér 20-iki ülésében az említett osztály előadója: *Tisza K.* maga jelentette ki a javaslattól való elállását, nehogy ez által az izraeliták egyenjogúsítása késleltetve legyen.¹

Így lett azután az egyenjogúsítást kimondó törvény a képviselőház központi bizottsága által ajánlott szövegben, az 1867. : XVII. t. -ez. -be becikkelyezve.

¹ Képviselőház Naplói. VI. k. Pest, 1868. 257 1.

VI.

A politikai jogok osztályozása. – Közvetett és közvetlen befolyás az állami ügyek intézésébe. – Büntető-törvénykönyvünk rendelkezései a hivatalvesztésnek és a politikai jogok gyakorlásától való felfüggesztésnek hatályára nézve. – A politikai jogoknak az állami főhatalom ágai szerint való osztályozása.

Hogy közelebbről foglalkozhassak államjogunknak azokkal a szabályaival, a melyek a tárgyalásom alapjául szolgáló kérdésre vonatkoznak, a melyek tehát a politikai jogok egyes ágainak gyakorlásánál a vallás tekintetében feltételeket, illetőleg megszorításokat foglalnak magukban : elengedhetetlenül szükségesnek látszik az, hogy további fejtegetéseim rendszeres volta céljából a politikai jogok ágainak osztályozására is kiterjesszem figyelmemet.

Azt az osztályozást, a mely a súlyt arra fekteti, hogy az állami közügyekbe való befolyást kétféleképen, t. i. *közvetve* és *közvetlenül* lehet gyakorolni, s a mely tehát ezen az alapon akarná a politikai jogoknak két csoportját megállapítani, további tárgyalásomban elfogadnom nem lehet. E szerint az osztályozás szerint az előbbi csoportba a választói

jog, a legtágabb terjedelemben, az utóbbi csoportba pedig a törvényhozó és a végrehajtó hatalomban való közvetlen részesedésen kívül az összes közhivatalok és tisztségek viselésének a joga tartoznék. Ez az osztályozás, bár logikátlannak semmi esetre se mondható, kétségtelenül megnehezíti a politikai jogok tiszta áttekintését, mivel azt eredményezi, hogy az állami közügyeknek *ugyanabba* az ágába való befolyásnál, e befolyásnak *miként* gyakorlása szerint, különböző politikai jogokat különböztessünk meg.

Misem természetesebb, mint az, hogy önkéntelenül felmerül előttünk a kérdés az iránt, vajjon törvényeinkben nem találjuk-e valahol olyképen felsorolva a politikai jogok ágait, hogy ezt a felsorolást esetleg további tárgyalásaimban alapul lehetne elfogadni?

És ennél a kérdésnél azonnal az 1878 : V. t.-cz.-ben foglalt büntető-törvénykönyvünknek azokra a rendelkezéseire eshetik tekintetünk, a melyekben a meghatározott időre kimondandó¹ és az elítélt egyénre nézve illetékes közigazgatási hatósággal hivatalosan közlendő² *hivatalvesztés* és *a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése* lettek mellékbüntetések gyanánt elfogadva.

E mellékbüntetések elfogadásának és alkalmazásának indító oka – a mint ezt a törvény ministeri indokolásában olvashatjuk³ – az, hogy: nem csupán az állampolgári minőség, hanem egyéb kellékek is

¹ 1878. V. t.-cz. 57.§.

² Igazs. ü. 1881. június 7. 13.865 sz., – és 1883. nov. 3. 37,284. sz.

³ *Low T.* A magyar büntetőtörvénykönyv anyaggyűjteménye I. k. Budapest, 1880. 344 l.

szükségeltetnek arra, hogy valaki azon kivételes helyzetbe hozassék, melyben mások fölött hatósági cselekményeket gyakorolhat az állam nevében. Ily különös megbízatásra nem ad jogot maga a honpolgárság; ehhez egyéb s különösen a megbízandónak a megbízandóba helyezett bizalma szükséges. Lényegében ugyanez áll a politikai jogok gyakorlásának elvonására nézve is.

Kétséget nem szenved az, hogy a politikai jogoknak elől kifejtett általános fogalmában a hivatalképeség joga bennefoglaltatik, hogy tehát a politikai jogok gyakorlásának a felfüggesztése, magával kellene hogy vonná a hivatalvesztést is. Abból azonban, hogy a hivatalképeség a köz szempontjából a politikai jogok legkiválóbbjának tekintendő', mivel a veszély, a mely ennek helytelen gyakorlásából ered, fokozottabb és jelentékenyebb lehet, mint a politikai jogok többi ágainál, nemkülömben abból, hogy itten az állam és a közhivatalnok között bizonyos különös bizalmi viszonyról van szó, a mi a politikai jogok többi ágainál ily mértékben fel nem található: indokolt, hogy büntető-törvénykönyvünk szükségét látta annak, miszerint a «hivatalvesztést» a «politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése»-től különválaszsa.

Hogy büntető-törvénykönyvünk a hivatalvesztést – a melyre vonatkozó törvényi rendelkezéseinknek oly találó bírálatát olvashatjuk *Horovitz S.* műveiben¹–

¹ A magyar büntetőjog rendszeres tan- és kézi könyve Kassa, 1891., 260. s köv. 1. Adalékok büntetési rendszerünkhöz. Budapest, 1893., 10. 1.

a politikai jogok felfüggesztésének súlyosabb neme gyanánt fogta fel, az kitetszik abból, hogy eltekintve büntető-törvénykönyvünk 188. §-ának egyetlen kivételt képező rendelkezésétől, a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése mindenkor a hivatalvesztéssel együtt mondatik ki, ellenben megfordítva nem ez az eset, a mennyiben előfordulhat az, – a mint az idevonatkozó ministeri indokolásban olvashatjuk – hogy: az elkövetett bűncselekmény természete szükségessé teszi ugyan az illetőnek hivatalától való elmozdítását, de nem forog fen a veszély arra nézve, hogy politikai jogainak gyakorlatával visszaélne.¹

Büntető-törvénykönyvünk idevonatkozó §§-nak megalkotásánál érvényesült ez a szempont pedig, melynél-fogva a hivatalvesztést a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésétől el kellett választani s ezek kimondásának hatályát külön kellett megállapítani, képezi az okát annak, hogy az ottan alkalmazásba vett felosztást további tárgyalásaim folyamán felhasználnom nem lehet.

Mivel a politikai jogok általában az állampolgárok-nak az állami közügyekbe való befolyását jelentik: a legczélszerűbbnek látszik az, hogy ezeket *az állami főhatalom ágai szerint* osztályozzuk, úgy, a mint azok az e főhatalmi ágak egyikében vagy másikában való részesedést tartalmazzák.

¹ *Löw I.*: A magyar büntető-törvénykönyv anyaggyűjteménye I. k. Budapest, 1880. 347.1. – V. ó. *E. Illés K.*: A büntető-törvénykönyv magyarázata I. k.. Budapest, 1891. 128. l..

Ezt a felosztást fogadja el *Korbnly A.*,¹ mikor *a)* a törvényhozásba, *b)* a törvényhatósági és *c)* a községi jogok gyakorlatában való részesedést és ezenkívül – ideértve az esküdtszéki tagságot is – a közhivatalokra való alkalmaztathatást számítja a politikai jogok sorába. *Kiss I.* ugyanezen az állásponton áll,² a mikor *a)* a törvényhozó, *b)* a kormány, *c)* a bírói hatalomra való befolyást és *d)* a hivatalképességet sorolja fel politikai jogok gyanánt. A legkövetkezősebben azonban *Goszthony M.* ragaszkodik ehhez az osztályozáshoz, a mikor³ *a)* a törvényhozásban való részvételben, *b)* a megyei, városi és községi jogok gyakorlatában, ideértve a közigazgatási hivatalok viselésére való képességet is, és *c)* a bírói hatalomban való részesedést számítja a politikai jogok sorába, ez utóbbi alatt értvén a bírói állások viselhetését, valamint az esküdtszéki tagság jogát is.

Nézetem szerint azonban a legmegfelelőbb a politikai jogok osztályozásánál az állami főhatalom ágainak *kettős* felosztását venni alapul, vagyis a politikai jogokat a szerint különböztetni meg, a mint *a)* a törvényhozó, vagy *b)* a végrehajtó hatalomban való részesedésre vonatkoznak, ennek az utóbbinak a keretébe tartozónak vevén az igazgatási- és igazságszolgáltatási teendőkben való részesedést, tehát – természetesen – a hivatalviselést általában és az esküdtszéki tagság jogát is.

¹ Magyarország közbjoga. (*Fésűs Gy.* által) Budapest, 1884. 157. 1.

² Magyar közbjog. Eger, 1886. 194. 1.

³ Horvát-Szlavon- és Dalmátországok autonóm alkotmánya. Budapest, 1892. 127. 1.

Ez lesz az az osztályozás, a melyet további tárgyalásaimban alapul fogok venni.

P'utólagosan meg kell említenem még azt, hogy vannak olyanok, – p. o. *Holtendorff F.*¹ – kik a hadseregbe való belépés jogát is a politikai jogok sorába számítják.

Hogy a hadseregben a hivatali, tiszti állások elfoglalásának joga ide tartozik a politikai jogok sorába, az nem szenvedhet kétséget senki előtt. Annak daczára azonban, hogy – jogtörténetünk tanúsága szerint – régi alkotmányunkban a honvédelem kötelezettsége tényleg a nemesi előjogokkal állott a legszorosabb kapcsolatban, valamint annak daczára, hogy a véderő kötelékébe való tartozás, mint minden államban, úgy nálunk is az állampolgársághoz van fűzve,² és végül annak *daczára*, hogy a hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése, a megszabott idő tartama alatt, a közös hadseregbe és a honvédségbe való *önkéntes belépést* lehetetlenné teszi,³ – mégis, felfogásom szerint, a hadsereg kötelékébe való tartozásnak állampolgári kötelesség jellege annyira előtérbe lép, hogy – a mi államjogunkban teljesen szokatlan is – ezt a politikai jogok sorába foglalni nem látszik helyesnek.

¹ «Strafarten.» Bluntschli-Tirater Deutsches Staats-Wörterbuch X. k. Stuttgart, 1857. 309. l.

² 1889. VI. t-cz. 1., 11., 19., 20., 22., 24. §§. 1890 V. t-cz. 7., 14., 13. §§.

³ 1889 VI.-cz. 22., 23. §§. 1890 V.t-cz. 11. §

VII.

A törvényhozó hatalomban való részvétel joga. – Visszapillantás az 1848. előtti állapotokra. – Felvetett kérdésünk a főrendiház szervezetében. – A vallásfelekezetek képviselői a főrendiházban. – Ugyanezek a horvát-szlavonországi tartománygyűlésben. – A vallásfelekezetek e jogának természete. – Trefort A. és Deák F. idevonatkozó nézete. – Az 1885 : VII. t.-cz., és az 1888. szept. 2g-ki (horv.) törvény némely rendelkezései.

A politikai jogoknak legkiválóbbja kétségtelenül az a befolyás, a melyet az állami főhatalomnak egyedül souverain ágába, azaz a, mindenkire egyaránt kötelező állami közakaratot kifejezésre juttatni hivatott, törvényhozó hatalomba gyakorolhatunk.

Hazánkban a törvényhozó hatalmat a törvényesen megkoronázott király és a nemzet, illetőleg az ezt képviselő' országgyűlés együtt gyakorolják.

Míg 1848. előtt a törvényhozó hatalomba való befolyás csak a nemzet szabad tagjainak, a kiváltságos osztálynak volt megadva,¹ addig alkotmányunk 1848-ki nagy reformja kiterjesztette ezt az állampolgárokra egyáltalában, követvén azt az elvet, a

¹ V. ö. *Deák F.*: Adalék a magyar közjoghoz Pest, 1865 8. l.

melyet, egy találó hasonlatban, *br. Eötvös J.* fejezett ki, mikor azt mondotta,¹ hogy: nem csak az apály perczében, akkor is egyenlő fölszínen áll a víz, midőn legmagasabbra nőtt az ár: *az alantabb állónak felemelése által is helyre lehet állítani és egyenlőséget.*

Mikor az országgyűlés, a mohácsi vész után, a Rákos mezejéről termekbe vonult, akkor lett szokássá annak két táblára, a főrendi- és alsó táblára való szakadása, melyet először az 1608 : k. u. I. t.-cz. ígdatott törvénybe.

Mindenekelőtt tehát főrendiházunk szervezetét kell figyelemre méltatnom és kiemelnem azt, hogy vajjon ebben, a tárgyalásom alapjául választott kérdés, milyen alakban észlelhető?

Felvetett kérdésem szempontjából az első, a mi főrendiházunk szervezetében felhívja figyelmünket, kétségtelenül az a fontos szerep, a melyet itt a különféle vallásfelekezetek képviselői, mint ilyenek, gyakorolnak.

Az 1608 : k. u. I. t.-cz. volt az, a mely a katolikus vallás főpapjaira nézve először ígtatta törvénybe ezt – az alkotmányunk kezdete óta – gyakorolt jogot, megállapítván, hogy kik neveztessenek KK.-nak és RR.-nek, s hogy kiknek legyen helyük és szavazatuk az országgyűlésen, – a 4–7. §§-ban foglalt rendelkezésekben sorolván fel az erre jogosított főpapokat. Ezek a rendelkezések azután az által lettek pótolva,

¹ A XIX. Század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra II. k., Pest, 1854. 562. 1.

hogy az 1792 : X., és az 1868 : IX. t.-cz. (2. §.) ezt a jogot az 1791 : XXVII. t.-cz. által bevett görög keleti vallásfelekezet főpapjaira is kiterjesztette.

Az 1848-ik évi törvénycikkek a főrendiház szervezetét változatlanul hagyták. Az az indítvány, mely a főrendiháznak 1848. július 8-ki ülésén tárgyalatott s mely a ministeriumot arra kívánta utasíttatni, hogy a főrendiháznak a kor igényei szerint való átalakításáról javaslatot készítsen,¹ – daczára annak, hogy elfogadtatott, nem vitte előbbre a reform ügyét – a mely, bár többször felmerült, végleges megoldás elé csak 1884-ben jutott.

Az 1884–87-ki országgyűlést 1884. szept. 29-én megnyitó trónbeszéd az, a mely a főrendiház reformját már tovább nem halaszthatónak és hosszú időre kihatással bírónak jelezte,² s az országgyűlés csakugyan első teendőjének ismerte ennek a reformnak az eszközzését, a mi az 1885 : VII. t.-czikkben meg is történt.

Az idézett törvénycikkek erre a kérdésre vonatkozó rendelkezései (4. §. B) a következők: Ugyancsak méltóságuk-, illetőleg hivataluknál fogva, *egyházi tisztük tartama alatt*, tagjai a főrendiháznak: a) a magyar szent korona országainak latin és görög szer-tartású római katolikus egyháznagyjai, jelesen: Magyarország hercegprímása és a többi érsekek, továbbá a megyés püspökök és szintén a magyar

¹ V. ö. Lederer B. Gr. Andrassy Gy. beszédei I. k. Budapest, 1891. 99. 1.

² Képviselőház irományai. I. k. 1884. I. 1.

király kinevezésétől függő nándorfejérvári és tinnini (knini) felszentelt püspökök, végre a pannonhalmi főapát, a jászói prépost és az auraniai perjel; *b/* a görög keleti egyház egyháznagyjai: a szerb pátriárka, a román metropolita és a megyés püspökök; *c/* az evangélikus református és az ágostai hitvallású evangélikus egyháznak hivatalban legidősebb három-három püspöke; továbbá az evangélikus református egyháznak hivatalban legidősebb három főgondnoka, a kiknek meghatározásánál az erdélyi egyházkerület illetőleg annak csakis hivatalban legidősebb főgondnoka veendő figyelembe; az ágostai hitvallású evangélikus egyháznak egyetemes főfelügyelője és hivatalban legidősb két kerületi felügyelője; végre az unitárius egyháznak hivatalban idősb egyik elnöke, azaz vagy püspöke, vagy főgondnoka.

A törvény idézett rendelkezésének felemlítésénél nem lehet elhallgatni azt, hogy a törvényjavaslatban egy *d/* pontnak a felvétele is tervezve volt, a mely szerint főrendiházi tagsági jogot nyert volna még: egy izraelita hitfőnök, kit Ő Felsége a ministertanács ajánlatára nevezett volna ki.¹

A törvényjavaslatnak előzetes tárgyalására kiküldött bizottság 1884. decz. 8-ki jelentésének² tanúsága szerint magáévá tette ezt a célbavett újítást, azonban a főrendiház hármas, állandó bizottságának

¹ Képviselőház irományai I. k. 1884 135. l.

² Képviselőház irományai IV. k. 1835 40. l.

1885. márcz. 28-án kelt jelentésében¹ azt olvashatjuk, hogy, a mi az izraelita hitfelekezetnek képviselőletét illeti, szótöbbséggel hozott határozatunk folyományául már itt akarjuk jelezni, hogy e részben nem helyezkedhetünk a miniszterelnök által fentartott álláspontra. Az izraelitáknak nem lévén oly országosan elismert előjáróik, mint a többi felekezeteknek, kik jogosulva volnának a felekezetet a főrendiházban képviselni: képviseltetésük tekintetéből a javasolt módon gondoskodni nem lehetett.

Erre az állásfoglalásra volt aztán kénytelen a javaslat előzetes tárgyalására kiküldött bizottság a fentidézett szakasz *d)* pontját elejteni, 1885. április 10-én kelt jelentésében idevonatkozólag ezeket mondván: Az izraelita felekezet képviseltetésének a 4. §-nál való mellőzését, mint a vallási jogegyenlőség elvének sérelmét, mélyen fájlalja a bizottság. Ha valahol, úgy kétségtelenül itt óhajtaná azt ajánlani, hogy a képviselőház tartsa fen az eredeti szöveget, de mert a jelen viszonyok közt semmi kilátás sincs arra, hogy a főrendek ezt elfogadják s a miniszterelnök határozottan kijelentette, hogy a kinevezéseknél kellő tekintet lesz az izraelita állampolgárokra, a bizottság, habár elvben ma is ragaszkodik a képviselőháznak e kérdésben elfoglalt álláspontjához, mindazonáltal, nehogy ezen pontnak jelenleg, a siker minden valószínűsége nélküli fentartásával, kockára tétessék

¹ Képviselőház irományai V. k. 1887 317. l.

az egész reform : elfogadásra ajánlja ezen módosítást is, azon erős meggyőződésben, hogy a jövő önként megadja azt, a mit a mai viszonyok közt elérni lehetetlen.¹

A mi ennek a kérdésnek Horvát-Szlavonországok tartománygyűlésében való állását illeti, arra vonatkozólag az 1888. szept. 29-ki törvényt kell idéznem, mely (2. §.) idevágólag azt mondja, hogy: Az országgyűlésen személyes szavazati joggal bírnak: *a)* a zágrábi érsek, a karloviczi metropolita és szerb pátriárka, a megyés püspökök és a vranjai perjel.² Ebben a törvényben tehát, *daczára* annak, hogy ez országok területén ezek a vallásfelekezetek is a törvényesen bevettek sorába tartoznak, sem a protestánsoknak, sem az izraelitáknak tartománygyűlési képviseltetéséről gondoskodva nincsen.

Mellőzvéen mostan azt, hogy a vallásfelekezeteknek a törvényhozásban való képviseltetésében egy törvénytelenül szerzett és gyakorolt jogról van szó, a melyben csupán a vallási egyenlőség követelménye szerint lettek legújabbban egyes vallásfelekezetek részesítve; valamint mellőzvéen azt is, hogy úgy a kiváló társadalmi állás, mint a reprezentált nagy vagyon is indokolttá teszi ezek elfoglalóira és haszonélvezőire nézve azt, hogy ők ezzel a joggal fel legyenek ruházva: – ha a törvényhozó hatalomban való részesedésnek

¹ Képviselőház irományai. V. k. 1885. 304. 1. V. ö. *Horváth O.* kérdéséhez Debreczen, 1891. 33. l.

² *Goszthonyi M.*: Horvát-Szlavon- és Dalmátországok autonóm alkotmánya. Budapest, 1892. 256. l.

ezt a nemét figyelemre méltatjuk, azonnal szemünkbe kell tűnnie annak, hogy ez a jog a politikai jogoknak előbb kifejtett és feltételeiben is tárgyalt általános fogalma alá nem illeszthető.

Legelőbb is észreveszszük azt, hogy ebben a jogban nem az előszabott feltételekkel rendelkező állampolgárok, mint ilyenek részesülnek, hanem ezeknek az azonos vallásos meggyőződés által egybekapcsolt testületei: a vallásfelekezetek. Tényleg itten nincsen egyébről szó, mint az erre jogosított vallásfelekezeteknek a törvényhozásban való *képviseltetéséről mini előjogról*, a mi világos mindenekelőtt abból, hogy ennek a jognak a gyakorlása mindég a vallásfelekezet kebelében elfoglalt kiváló álláshoz van kötve, olyképen, hogy az állásnak elvesztésével feltétlenül vele jár a főrendiházi tagsági jognak a megszűnése is;¹ de kitetszik ez törvényünknek abból a gondoskodásából is, a melylyel el akarta érni azt, hogy azok a vallásfelekezetek, melyeknek fő egyházi tisztviselői nincsenek teljes számmal főrendiházi ülési- és szavazati joggal felruházva, a törvény által megállapított arányban képviselve maradjanak, abban az esetben is, ha képviselői, országgyűlési képviselővé választatván és ezt a választást elfogadván: a főrendiházi tagsággal összeférhetetlen állásba jutnak;² ugyanígy kitetszik ez a főrendiház szervezetének módosításáról szóló törvényünk irományaiból, különösen

¹ 1885 VII. t. cz. 4., 10. §§ 1888 szept. 28-iki (horv.)j. törv. 7. §.

² 1885 VII. 12. 8. második bekezdés.

pedig a javaslat tárgyalásával foglalkozott országgyűlési bizottságok jelentéseiből,¹ melyekben következetesen a vallásfelekezetek «képviseléről» és «képviselőiről» van szó; és végül leginkább kitetszik ez abból a kétségbevonhatlan tényből, hogy egy oly általános törvényhozási intézkedés, mely kijelentené azt, hogy a politikai jogokban – s így a törvényhozás jogában való részesedés is – a vallási meggyőződéstől teljesen független : a vallásfelekezeteknek a főrendiházban gyakorolt ezt a jogát sem meg nem szüntetné, sem ki nem terjesztené, vagyis tehát ezen a joron semmi változtatást nem eszközölne.

Trefort A-nál¹ erre a kérdésre vonatkozólag azt olvassuk, hogy: Továbbá meghagynám a felsőházban a valóságos megyés püspököket, kik nagy érdekek képviselői. Nem nyom előttem e részben semmit a felekezetek paritása, mert a protestáns egyházak szervezete következtében, a minél fogva náluk az egyházi és világi elem teljesen egyenjogú, azok a világi felügyelők s gondnokok által képviselve lehetnek a felsőházban. S a mennyiben – így folytatja tovább – gondnokaik és felügyelőik születés által nincsenek hivatva a felsőház tagjai lenni, közülök, valamint superitendenseik közül is azokat, kik a szükséges tulajdonokkal bírnak, lehetne ad dies vitae élethosszig felsőházi tagoknak kinevezni.

Ezt a nézetet, az ahhoz fűzött érveléssel együtt,

¹ Képviselőház irományai IV. k. 1885. 40. 1. U. o. V. k. 1883. 517, 364. 1.

² A felsőház reformjáról. Budapest, 1882. 5. 1.

tévesnek kell tartanom. A tévedés, felfogásom szerint, épen a körül forog, hogy az idézett nézet felállítójának figyelmét elkerülte az a különbség, a mely a között van, ha valaki mint bizonyos érdekek képviselője gyakorol befolyást a törvényhozásba, vagy pedig ha őt ez saját jogán illeti meg.

Ha ily érdekeknek, mint a milyenek a vallásfelekezetek érdekei, a főrendiházban való képviselést elfogadjuk, illetőleg, – a mint a főrendiházi törvényjavaslat indokolása mondja:¹ mivel hazánkban, a valódi alkotmányos élet nagy szerencséjére, ma is nagy tisztelettel viseltetik minden ember a történelmi fejlemények és a szerzett jogok iránt, – ha ez érdekek képviselétének a rendszerét fentartjuk továbbra is, sőt a kornak, a vallási egyenlőség tekintetében felmerülő kívánalmát megszívlevén: ezt a rendszert a többi vallásfelekezetekre is általában kiterjesztendőnek tartjuk, akkor nem lehet megelégedni azzal, hogy a világi felügyelők és gondnokok születésüknél fogva tagjai «lehetnek» a főrendiháznak, sem pedig azzal, hogy őket és a superintendenseket a főrendiház tagjaivá kinevezni «lehetne».

Igen helyén van itten az, hogy futólag visszaidézzük emlékezetünkbe *Deák F.*-nek szavait, melyeket az országgyűlés képviselőházának 1873. június 28-ki ülésében mondott volt³ s melyekben azt az álláspontját tárta fel, mely szerint a vallásfelekezetek

¹ Képviselőház irományai. I. k. 1884 140. 1.

² Képviselőház Napló. VII. k. Budapest, 1873. 365. 1.

érdekeinek a főrendiházban való képviseltetését nem tartja helyesnek. Ezek az emlékezetes szavak a következők: Itt van Magyarországon két felekezet főpapjaira nézve a jus comitiorum, melynélfogva a katolikus és keleti egyház főpapjai, hitvallásuknál fogva tagjai a felsőháznak. Ez a többi vallásokra nézve nincsen így. Ha akarunk jogegyenlőséget a vallásokra nézve, de ha akarunk a józan észnek szabályai szerint rendelkezni: ez az anomália, ez a különbség nem állhat fön. Két módon lehetne a dolgon segíteni; vagy a többi vallásúaknak is megadni e privilégiumot, vagy mindenkitől elvenni. Az első annyi volna, mint egy absurdumot még egygyel szaporítani és, a mint én ismerem polgártársainkat, mind a protestánsok, mind a zsidók nagyon megköszönnék és deprecíálnák ezen kedvezést. A dolog természete tehát az – így végzi idevonatkozó szavait – hogy egyiknek sem kell megadni ezen jogot. Ha a vallásfelekezetek képviseltetésének most említett jogától eltekintünk, akkor bátran kimondhatjuk azt, hogy főrendiházunk jelenlegi szervezete a ház összes többi tagjaira vonatkozólag, tehát *a)* az örökös jogon, *b)* méltóságuk vagy hivataluk folytán, *c)* a kinevezés folytán és *d)* a horvát-szlavón tartománygyűlés választása folytán főrendiházi tagsági joggal bírókra nézve a vallás tekintetében ép oly kevésbé állít fel megszorítást, mint azokra nézve, a kik az 1885 : VII. t.-cz. átmeneti intézkedéseképen (25. §.) a főrendiház újjáalakulásakor ilyenekké megválasztva

lettek; sőt a kormánynak az a kijelentése, melyre a törvényjavaslat előzetes tárgyalására kiküldött bizottság előbb idézett jelentésében is hivatkozás történt és a mely azóta a gyakorlat által szentesítve is lett, hogy t. i. a főrendiházi tagok kinevezésénél az ország izraelita polgárai is tekintetbe fognak vétetni, bizonyítja, hogy a törvényesen bevett vallásfelekezetekhez való tartozás a főrendiházi tagsági jog szempontjából elengedhetlen feltételnek nem tekinthető. Ugyanez áll az 1888. szept. 29-ki törvénynek, a horvát-szlavón tartomány gyűlés szervezetének módosításáról szóló ama rendelkezéseiről (2. §.) is, melyek a személyes szavazati joggal bíró többi tagokra, tehát a megyék élén álló főispánokra és a turmezei grófra, valamint a személyes szavazati jogot eddig is élvező hercegi, grófi és bárói családok férfi tagjaira vonatkoznak.

Idevonatkozó fejtegetéseimet annak egyszerű fel-
említésével zárhatom be, hogy főrendiházunk ház-
szabályai, az igazolási kétes esetek elbírálására vá-
lasztott «igazoló bíróság» tagjaitól (12. §.) az «egy
élő Istenre» való hivatkozással s az «Isten engem
úgy segítjen» záradékkal teendő esküt követelnek
meg; (16. §.) valamint annak kiemelésével, hogy
jogszabályaink a főrendiháznak a ház tagjai közül
kinevezendő vagy választandó tisztviselőire nézve¹
felvetett kérdésem szempontjából semmi feltételt vagy
megszorítást nem ismernek.

¹ 1848 IV t.-cz. 8 § 1885 VII t.-cz. 15 §

VIII.

Folytatás. – Felvetett kérdésünk a cselekvő és szenvedő képviselő-választói jognak szempontjából és a képviselőház szervezetében. – 1848 : V. t.-cz. – 1848: (erdélyi) II. t.-cz. – 1874 : XXXIII. t.-cz. – 1888. szept. 2g-ki (horv.) törvény. – A képviselőház házszabályainak némely rendelkezései.

Méltassuk már mostan figyelemre azt, hogy a törvényhozás másik házában – a képviselőházban – való részesedésre nézve, tehát a cselekvő- és szenvedő képviselőválasztói jogra nézve, törvényeink felvetett kérdésem szempontjából milyen rendelkezéseket foglalnak magukban?

Az 1848 : V. t.-cz., mely az országgyűlési követeknek népképvisélet alapján való választásáról ideiglenesen rendelkezett, azon az alapon, hogy: a politikai jogélvezetet azoktól, kik annak eddig gyakorlatában voltak, elvenni, a jelen országgyűlés hivatásának nem érezhette, – a képviselők választásánál a szavazati jogot azoknak, a kik azzal eddig bírtak, meghagyta továbbra is. (1. §.) Ezeken kívül kiterjesztette a választói jogot, a következő rendelkezéssel: Az országnak s kapcsolt részeknek mindazon benszületett, vagy honosított, legalább 20 éves és sem atyai-, sem gyámi-, sem

gazdái hatalom, sem pedig elkövetett hűtlenség, csempészkedés, rablás, gyilkolás és gyújtogatás miatt fenyíték alatt nem lévő lakosai, a nőket kivéve, *törvényesen bevett valláskülömbőség nélkül* választók: a) a kik stb. (2. §.) A törvényesen bevett vallásfelekezetekhez való tartozás tehát, ebben a§-ban, kifejezetten alapfeltételül lett megszabva a képviselő-választói jog gyakorlásánál.

Ugyanezt tette az 1848 : (erdélyi) II. t.-cz. is, mikor – mint monda: – a rögtönös alkalmazás lehetségsítését is tekintetbe vevén, csupán ez egy esetre, a legközelebbi közös hongyülésre küldendő követek népképvisélet alapján leendő választására nézve megállapította azt, hogy a választói jognak gyakorlatában kik nem részesülhetnek? (1. §.) és ezzel kapcsolatban kijelentette azt, hogy: egyébiránt *a bevett vallások követői közt* (kik közé a görög nem egyesült szer-tartásnak is értendő) a születés általán sehol semmi külömbséget nem tesz. (2. §.)

Itten van helyén felemlítenem azt is, hogy 1868. november 14-én egy törvényjavaslat került országgyűlésünk képviselőháza elé, a mely az erdélyi képviselőválasztások ügyében lett benyújtva, s a mely (3. §.) a választói jog általános kellékeire nézve az 1848 : V. t.-cz. 1., 2. és 3. §§-ban foglalt feltételeknek – s így a törvényesen bevett vallásfelekezetekhez való tartozásnak is – Erdélyre való kiterjesztését, illetőleg fentartását vette célba.¹

¹ Képviselőház irományai I. k. Pest, 1868. 262 1.

Jelenlegi választási törvényünk, az 1874 : XXXIII, t.-cz., melylyel az egész országra egységes és állandó választói minősítés lett megszabva, idevonatkozólag (1. §.) a következő rendelkezést foglalja magában: Országgyűlési képviselőválasztásnál választói joguk van az ország mindazon benszületett, vagy honosított polgárainak, – a nőket kivéve – kik 20-ik életévüket betöltötték és az 1848 : V. t.-cz. 1. és 2. §§-ai, valamint az erdélyi 1848 : II. t.-cz. 3. és 4. §§-aiban megállapított és a következő §§-okban részletesen meghatározott kellékekkel bírnak. . . . stb.

Talán nem tévedek, ha azt hiszem, hogy az 1848 : V. t.-cz. 2. §-ában megállapított feltételekre történt egyenes hivatkozás az e §-ban benne lévő «törvényesen bevett valláskülömbőség nélkül» való megszorításnak hallgatag való fentartását is kell, hogy jelentse, s ebben a hiedelemben csak megerősít az, hogy az 1874 : XXXIII. t.-cz. ministeri indokolásában ennek a feltételnek az elmellőzése kifejezve, vagy felemlítve nem lett.¹

A szenvedő választói képességhez hazánkban – a betöltött 24-ik életéven – és azonfelül, hogy az illető a törvény ama rendelkezésének, hogy a törvényhatóság nyelve a magyar megfelelni képes legyen, általában meg van kívánva a cselekvő választói joggal való bírás.² Így mi sem természetesebb, mint az, hogy a mennyiben ha törvényeink a választói jogot

¹ Képviselőház irományai. XVI. k. Buda, 387-I. 271–293. I.

² 1848 . V. t. C7. 3. g. 1848 (erdélyi) II. t.-cz. 5. §. 1874 XXXIII. t.-cz. 13. §.

csakugyan a törvényesen bevett, vagy az ezekkel e tekintetben egyenjogúsított vallásfelekezetekhez való tartozáshoz kötötték, annyiban ez a feltétel a képviselővé való választatás tekintetében is fenáll.

Horvát-Szlavonországokban az 1888. szeptember 29-ki új képviseléválasztói törvény (3–8. és 45. §§.) sem a cselekvő', sem a szenvedő választói jogra nézve a bizonyos vallásfelekezethez való tartozást feltételül nem állapítja meg.

A mi a képviselőházi tisztségeket illeti, ezekre vonatkozólag csak azt kell kiemelnem, hogy ezeknek megválasztásánál természetes alapelv az, miszerint a választásnak a ház tagjainak sorából kell történnie, a mi hasonlóképen áll a horvát-szlavón tartománygyűlési tisztségekre nézve is.¹ Ebből pedig világos, hogy a képviselőházi-, illetőleg tartománygyűlési tagság elnyerésénél megállapított feltételek, feltételek lesznek e házak tisztségeinek elnyerésére nézve is.

Itten lehet végül futólag megemlíkeznem arról is, hogy a képviselőház házszabályai, mikor a ház alakulása után való igazolásról szólnak és megszabják azt, hogy az ennek eszközzésére hivatott igazolási állandó bizottságban és a bíráló-bizottságokban minden képviselő, a ki erre meg lett választva, a tagságot elfogadni s megbízatásában eljárni köteles (24. §.), a bíráló-bizottságok tagjaira nézve, a ház nyílt ülésében leteendő *esküt* szabnak elő, melyben az «Isten

1848 IV t.-cz. 8. §. Képviselőház házszabályai. 17–20. és 23. §§ 1870. (horv.) II. t.-cz. 6–8. §§.

engem úgy segéljen» záradék bennefoglaltatik. (36. §.) Hasonló szövegű eskü van előszabva ugyancsak a házszabályok által a valamely képviselőválasztás ügyében vizsgálatra kiküldött képviselőre nézve, (81. §.) ki lévén mondva ezekre vonatkozólag is az, hogy ilyen vizsgálatra való kiküldetést mindegyik képviselő elfogadni köteles. (79. §.)

Arról, hogy az eskünek kötelezően való előszabása, tehát meg nem engedése annak, hogy ez olyan esetben, a hol annak letétele az illetőnek vallásos meggyőződésével ellenkezik, fogadalommal legyen helyettesíthető, volt alkalmam már az állampolgári eskü (fogadalom) kérdésénél elmondani egyet-mást, de a továbbiakban is mellőzhetetlen feladatomat fogja képezni az, hogy erről megemlékezzem.

IX.

A végrehajtó hatalomban való részvétel joga. – Törvényhatósági és községi cselekvő és szenvedő választói jog. – Visszapillantás az 1848-ki törvényekre. – 1870 : XLIL, és 1886 : XXI. t.-cz. – 1871 : XVIII., és 1886 : XXII. t.-cz. – 1886. febr. 5-ki, és 1870 : XVI-ki (horv.) törvények.

Az állampolgároknak a végrehajtó hatalomban való részesedésénél mindenekelőtt az hívja fel figyelmemet, hogy vajjon a törvényhatóságok és a községek önkormányzati működésébe való befolyás nincsen-e államjogunknak idevonatkozó szabályaiban a valamely vallás követéséhez, mint alapfeltételhez kötve ?

Első sorban a cselekvő választási képességet méltatván szemügyre, ki kell emelnem azt, hogy a megyei hatóság ideiglenes gyakorlásáról szóló 1848 : XVI. t.-cz., – melynek megalkotásáig, mint minden politikai jog: a törvényhatósági ügyek intézésébe való befolyás is, a nemeseket illette meg, – a vármegyei közgyűlésen való szavazati jognak gyakorlására a törvényesen bevett vallásfelekezethez tartozást, alapfeltétel gyanánt, kifejezetten nem említi ugyan, de ez kétségtelenül csupán azért történt, mivel

a törvény általában hivatkozott (2. §.) a régi joggal birokra, a nélkül, hogy a feltételek részletes felsorolásába belebocsátkozott volna. Egyébként az a körülmény, hogy az ugyanekkor alkotott törvények a szab. kir. városi, községi és kerületekbeli választásokra, *a törvényesen bevett vallásfelekezetekhez való tartozást* alapfeltétel gyanánt említik, bizonyítja azt, hogy ez a feltétel a vármegyei választások tekintetében is fenállott.

Az 1848 : XXIII. t.-cz. a szab. kir. városokban a választói jog gyakorlásának feltételeit felsorolván, kimondja, (6. §.) hogy azok, a kik ezekkel bírnak: *törvényesen bevett valláskülömbőség nélkül* választók. Ennek a törvényczikknek a rendelkezései az 1848 : XXIV. t.-cz. (1. §.) által a szepesi tizenhat városra és a rendezett tanácssal bíró községekre is ki lettek terjesztve. Az 1848 : XXV. t.-cz. (1. §.) azt mondta ki, hogy a kerületi tisztviselőket ugyanazok választják, kik az 1848 : V. t.-cz. értelmében az országgyűlési követek választására jogosítva vannak, már pedig ennek a törvényczikknek – az előbbi fejezetben tárgyalt rendelkezései (2. §.) szerint – a törvényesen bevett vallás oda volt igtatva az alapfeltételek közé. Ugyanígy szabta meg a választói jogot a Hajdú-kerületre vonatkozólag az 1848 : XXVI. t.-cz. (1. §.) is, míg a Fiume és Buccari szabad tenger-kereskedési kerületekről szóló 1848 : XXVII. t.-cz. (6. §.) a választói képesítésre, az 1848 : XXIII. t.-cz. előbb idézett rendelkezéseit terjesztette ki.

A törvényhatóságok rendezéséről szóló 1870 : XLII. t.-cz. a törvényhatósági bizottsági tagság jogát, úgy a legtöbb egyenes állami adót fizetőkre, mint a választott tagokra, nemkülönben az ez utóbbiak választására való befolyásnak a jogát is, egyaránt azokhoz a feltételekhez kötötte (19., 27. §§), melyek az országgyűlési képviselőválasztásra jogosítanak; s a Budapest törvényhatóság rendezéséről szóló 1872 : XXXVI. t.-cz. (24., 26., 36. §§.) a törvényhatósági bizottság mindkét rendbeli tagjainak választásába való befolyás jogát, valamint az ily tagokká való megválasztathatás jogát szintén az országgyűlési képviselőválasztási jog tekintetében megszabott feltételekhez kötötte, vagyis ezeknek a jogoknak gyakorlásánál a törvényesen bevett vallásfelekezetekhez való tartozást feltételül szintén fentartotta.

A törvényhatóságok rendezéséről szóló új törvényünk, az 1886 : XXI. t.-cz. mindég ezen az állásponton áll, mikor (31. §.) azt rendeli, hogy: választó a törvényhatóság mindazon lakosa, a ki az országgyűlési képviselőválasztásra jogosultak azon évre érvényes állandó névjegyzékébe felvétetett, és mikor azt szabta meg (31. §.), hogy: választható mindaz, a kire nézve a 23. §-ban felsorolt kizárási okok fen nem forognak. Ebben az idézett §-ban pedig, a többi kizárási okoktól eltekintve, ki van mondva (*f*) pont) az, hogy bizottsági tag általában (tehát sem a legtöbb adót fizetés, sem választás címén) nem lehet az, a ki nem bír azokkal a szellemi, vagy anyagi kellé-

kekkel, a melyek a képviselőválasztási állandó névjegyzékbe való felvételre jogosítanak.

Horvát-Szlavonországokban az 1886. febr. 5-iki törvény (5., 13. §§.), a megyei gyűlések tagjainak választathatási jogát, valamint az ilyenekké való megválasztás jogát és végül a legtöbb egyenes állami adót fizetés czímén való tagsági jogot általában azoknak adja meg, a kik országos képviselőválasztói joggal bírnak, mely jog gyakorlásának a feltételei között azonban – mint az előbbi fejezetben említve volt – a bizonyos vallásfelekezethez való tartozás megkívánva nincsen.

A községekre vonatkozó törvényeink közül első helyen az 1871 : XVIII. t.-cz.-ét kell felemlítenem, a mely azonban, felvetett kérdésem szempontjából, figyelemreméltó rendelkezést nem tartalmaz, mivel a választói jog gyakorlásának feltételeinél a vallást nem érinti s ennek a jognak a gyakorlását a képviselőválasztói jog gyakorlása tekintetében megszabott feltételekhez sem köti. (38. §.) Ugyanez áll a községi képviselőtestület legtöbb egyenes állami adót fizető tagjaira (35. §.), valamint a választott tagokra (42. §.) vonatkozó rendelkezésekről is, ez utóbbiak közül mindazonáltal kivéven a rendezett tanácsú városok képviselőtestületének választott tagjait, a kikre nézve a törvény az országgyűlési képviselőválasztásra való jogosultságot kívánja meg.

Új községi törvényünk az 1886 : XXII. t.-cz., a most említett kérdésekre nézve lényegileg azonos

intézkedéseket foglal magában (33., 36., 46. §§.), sőt a rendezett tanácsú városok képviselőtestületének választott tagjaira vonatkozólag sem tartotta fen azt az általános feltételt, a mit az előbb idézett községi törvény állított volt fel, hogy t. i. ilyenekké csak azok választhatók, a kik országgyűlési képviselőválasztásra jogosítva vannak, a mennyiben ezekre nézve azt rendelte (40. §.), hogy: községi képviselővé választható rendezett tanácsú városokban minden városi lakos, a ki 24 éves, nagykorú, a jelen törvény 37. §§-a alapján kifogás alá nem esik és az 1874 : XXXIII. t.-cz. 3., 6., 7. és 9. §§-ban megemlített minősítéssel bír, ha egyszersmind írni és olvasni tud. Itten tehát az 1874 : XXXIII. t.-cz. 1. §-ra hivatkozás nem történik, már pedig ez az, a mely az 1848 : V. t.-cz. 2. §-ának felvetett kérdésemre vonatkozó rendelkezését hallgatag fentartotta.

Azokra a törvényhatósági joggal bíró városokra ellenben, a melyek az 1876 : XX. t.-cz. folytán alakultak át rendezett tanácsú városokká és ezt a minőségüket megtartották, valamint a volt Királyföldön fekvő hét sz. kir. városra, végre a volt tizenhat szepesi város közül *azokra*, melyek rendezett tanácsal bírnak, az 1886 : XXII. t.-cz. (165. §.) kifejezetten fentartotta az 1870 : XLII. t.-cz.-nek (27. §.) határozmányait, melyek szerint az említett városokban a választás és választhatás joga azokat illeti, a kik országgyűlési képviselőválasztói joggal bírnak.

Végezetül meg kell jegyezmem azt, hogy Horvát-

Szlavonországokban az 1870. évi XVI. t.-cz. (29., 30., 33. §§.) sem a községi képviselőtestületi tagok választásának jogát, sem az ily tagokká való megválasztathatást, sem pedig a legtöbb egyenes adónak fizetése címén való képviselőtestületi tagsági jogot a vallás szempontjából semmi megszorításnak alá nem veti.

X

Folytatás. – Felvetett kérdésem a hivatalviselés joga szempontjából. – Régi törvényeink. – 1844 : V. t.-cz. – 1883 : I. t.-cz. – A nádori- és a koronaöri méltóság. – A hivatali eskü. – Különböző törvényeink az esküre nézve.

Fejtegetéseim folyamában elmellőzhetetlen feladatom képezi az, hogy figyelemre méltassam felvetett kérdésem szempontjából a hivatal viselésre irányuló nagyfontosságú jogot is.

Eltekintve az egyes vallásfelekezeteknek, vagy az ezek által, illetőleg ezek vallási alapjai által fentartott intézeteknek különböző tisztségeitől és hivatalaitól, melyeknek elnyerésére nézve általában az illető vallásfelekezethez való tartozás van megkívánva, valamint eltekintve attól is, hogy alkotmányunknak átalakulása előtt a hivatalviselés joga, egész kiterjedésében, a nemeseket illette meg, tehát hogy a nemeseket megillető politikai jogokra vonatkozólag az előbbieken tett megjegyzések ide, a hivatalviselés jogára is vonatkoznak, mindenekelőtt az a kérdés hívja fel figyelmemet itten is, hogy vajjon

törvényeinkben nincsenek-e olyan rendelkezések, melyek a közhivatalokra való képességet általában bizonyos vallásos meggyőződéstől teszik függővé ?

És itt, a múltira vonatkozólag, szükségesnek látszik mindenekelőtt az, hogy az 1606-ki bécsi békekötésnek azt a szakaszát említsem fel, a mely «ad nonum et decem» czímet visel s a melyben (1. §.) az lett kimondva, hogy a Felség az országnak úgy nagyobb, mint kisebb hivatalait, ideértve a külföldieket és a vég helyek felügyelősegeit is, a magyar tanácsból, alkalmas magyaroknak, és az országhoz csatolt nemzetbélieknek fogja, *valláskülömbőség nélkül* (nullo interposito Religionis discrimine) adományozni.

Ez az elv az, a melyet, az azt tartalmazó cikkelyvel együtt, az 1609 : XXIV. t.-cz. kifejezetten megerősített, a mely ott olvasható az 1647 : V. t.-cz.-be beigtatott linczi békekötésben (11. §), és a mely következetesen előfordul az egyes fontosabb közhivatali állások betöltésére vonatkozó régi törvényeinkben, így p. o. : az 1608 : k. e. X. t.-cz. a magyar tanács egybeállításáról (2. §.), az 1608 : k. e. XI. t.-cz. a kapitányi tisztségeknek betöltéséről (1. §.), az 1608 : k. e. XIII. t.-cz. a sz. kir. városok bírói-, tanácsosi- és egyéb állásainak betöltéséről (1. §.), az 1622 : XXIV.. t.-cz. a harminczadok kezelőiről és hivatalnokairól (2. §.), az 1791 : XII. t.-cz. a törvényszékek ítélőbíráiról stb. épen úgy ezt az elvet juttatják kifejezésre, mint II. Lipót híres vallási törvénye; az 1791 : XXVI. t.-cz., melyben (8. §.) ugyancsak

az lett kimondva, hogy mind a felsőbb, mind az alsóbb közhivatalok az ország irányában érdemeket szerzett s a törvények által megkívánt képességekkel bíró hazafiaknak adassanak és pedig *minden valláskülömbőség nélkül*.

Úgy hiszem, egészen felesleges külön kiemelni azt, hogy ezekben a rendelkezésekben, valamint törvényeinknek, itt fel nem említett, hasonló intézkedéseiben a «valláskülömbőség nélkül» való kitétel épen nem azt jelenti, a mit abból *szósz szerint* következtetni lehetne, hogy t. i. a különböző hivatalok elnyerésének szempontjából, a vallás általában figyelembe nem részesül, vagy nem részesülhet. Ellenkezőleg: az van kimondva ezekben a kijelentésekben, hogy a *törvényesen bevett vallásnak között* nem fog semmi különbség tétetni a hivatalok és tisztségek betöltése körül. Ez az elv, melyet jog- és alkotmánytörténetünk ismerői előtt bizonyítani felesleges, kitetszik nem csak abból, hogy erről először a protestáns vallásfelekezeteket bevezető törvényekben, illetőleg az ezek megalkotása után kelt törvényekben van szó; de kitetszik abból is, hogy az 1791 : XXVII. t.-cz., mikor a görög keleti vallásúaknak törvényesen való bevitelét kimondotta, rájuk a jószágok szerzethetése és birhatása mellett *mindennemű hivatalok viselésének a jogát is* kiterjesztette.

Hasonlóan kitetszik ez az 1844 : V. t.-cz.-ből is, mely a jelen fejezetben tárgyalt kérdésem tekintetében elvitázhatatlanul a legfontosabb intézkedés, s mely

határozottan azt rendeli, hogy: az országban s kapcsolt részekben született, vagy honosított s *törvénytcsen bevett bármely vallású* lakosoknak, akár kinevezéstől, akár választástól függő minden közhivatalokra leendő alkalmazásában az, hogy a nemesi osztályhoz nem tartoznak, akadályul nem szolgálhat.

Ezt a törvényt és benne ezt az elvet pedig, a mely a közhivatalok elnyerését a törvényesen bevett vallásfelekezetekhez, illetőleg, az 1867 : XVII. t.-cz. megalkotása óta, az izraelita vallásfelekezethez való tartozáshoz kötötte, kifejezetten nem helyezte hatályon kívül sem az 1848 : XXIX. t.-cz., mely az ország közhivatalnokainak a törvény rendes útján kívül való elmozdíthatatlanságáról, rövid pár sorban, annyit mond ki, hogy ez csupán a bírákra szoríttatik, sem az 1883 :1. t.-cz , mely ezt a feltételt hallgatással mellőzi.

A mi Horvát-Szlavonországot illeti, ezeknek törvényeiben újabban nem találunk olyan rendelkezést, a mely a hivatalviselési képességet általában valamely vallás tanainak a követéséhez fűzné.

Lehetetlen e helyütt elhallgatnom azt, hogy hazánkban ez idő szerint is van két olyan világi méltóság, a melynek betöltésénél, államjogunk idevonatkozó szabályai szerint, kifejezetten a bizonyos vallásfelekezethez való tartozás van megkövetelve. Az egyik a nádorispáni, a másik a koronaöri méltóság.

A nádorispáni méltóság betöltésére nézve, mindjárt a bécsi békét becikkelyező országgyűlésen azt rendeli az 1608. k. e. III. t.-cz., hogy ő Felsége a KK.

és RR.-nek két római katolikus és két protestáns vallású egyént jelöljön ki, a kik közül válaszsza meg az országgyűlés az ország nádorát, mely törvényczikk most idézett rendelkezésének pontos betartását igazolják a nádorválasztásokat becikkelyező, ezután alkotott, törvényczikkek. Az 1867 : VII. t.-cz nem szüntette meg a nádori méltóságot, csupán ennek a betöltését halasztotta el addig, a míg e méltóságnak hatásköre a független, felelős magyar ministerium hatáskörével összhangzásba hozható lesz, mely feltételnek a nehézségei kitetszettek már az 1848 : XXVIII. t.-cz. megalkotásának a szükségéből is.

A mi az ország szent koronájának őrizését illeti, tudjuk azt, hogy ez a fontos feladat a XV-ik század vége felé ment át az egyháziak kezéből, a világi főurak közül választott koronaörökre.¹

A II. Ferdinánd koronázási hitlevelét becikkelyező 1622 : II. t.-cz. (16. §.) azt rendeli, hogy a korona, az országlakosok közül egyértelműleg választandó, mindkét vallásból való, világi személyek (utriusque Religionis Seculares) által őriztessék. Ugyanezt a rendelkezést tartalmazza a III. Ferdinánd koronázási hitlevelét beigtató 1638 : I. t.-cz. (11. §.) s az I. Lipót koronázási hitlevelét beigtató 1659 : I. t.-cz. (11. §.)

III. Károlynak az 1715 : II. t.-cz.-ben foglalt koronázási hitleveléből (6. §.) és II. Máriának az 1741 : II. t.-cz.-ben foglalt koronázási hitleveléből (4. §.) ez a kitétel kimaradt s az 1715 : XXXVIII. t.-cz.-ben

¹ 1492 III., 1498 XXV., 1500 XXIII t. cz.

megállapított koronaőri eskü «az élő Istenre, boldogságos Istenanyja: szűz Máriára és Istennek minden szentéire és választottaira» volt leteendő és ennek megfelelő záradékkal végződött. II. Lipótnak az 1791 : II. t.-cz.-be, I. Ferencznek az 1792 : II. t.-cz.-be, V. Ferdinándnak az 1836 : I. t.-cz.-be s I. Ferencz Józsefnek az 1867 : II. t.-cz.-be bezikkelyezett hitlevele mind azt mondják erre vonatkozólag, hogy a koronaörök megválasztása *valláskülönbség nélkül* eszközöltessék.

Az 1791 : VIII. t.-cz.-ben azonban az előbbieken jelzett elv ismét határozott kifejezést talált, a hol ugyanis a koronaörök választásánál világosan fel lett említve az, miszerint ez az ő Felseége által kijelölt mind a rom. katolikus, mind a mindkét vallású evangélikus jelöltek közül eszközöltetett. Ugyanez lett kimondva az 1802 : V., az 1836 : II., az 1840 : L, az 1844 : I. törvénycikkekben is, míg az 1867 : VI., az 1873 : X., és az 1883 : XIV. törvénycikkekben az ő Felseége által «valláskülönbség nélkül kijelöltek közül» kitévelt olvashatjuk,¹ a melyet azonban más-képen értelmezni nem lehet, mint úgy, hogy az egyik koronaörök katolikus, a másoknak pedig protestáns vallásúnak kell lennie.

Ezek törvényeinknek ama rendelkezései, melyek az egyes méltóságok elnyerésénél vallási szempontból megszorítást eszközölnek s melyeknek kapcsán helyén-

¹ V. ö. *Ipolyi A.* A magyar Szent korona és a koronázási jelvények története és műleírása. Budapest, 1886. 101. s köv 1.

valónak látszik, hogy futólag felemlítsem azt, miszerint az aranygyapjas-rendnek az elnyerése a rom. kath. vallásfelekezethez, az asztalnoki méltóság elnyerése pedig a keresztény vallásfelekezetekhez való tartozástól van függővé téve.¹

Az előbbieken kiemeltem már, hogy a köztisztviselők minősítéséről szóló 1883 : I. t.-cz. a vallásra vonatkozólag semmi követeléssel nem lép fel azokkal szemben, a kik közhivatalt elnyerni óhajtanak. Ugyanez áll a bírói és ügyészi állásokhoz – a külön idevonatkozó 1869 : IV., és 1871 : XXXIII. törvény-cikkek által – megkívánt minősítésre, valamint a Horvát-Szlavonországok önkormányzati hatáskörében fenálló hivatali állásoknál megkívánt minősítésre nézve is.

Abból a körülményből azonban, hogy a közhivataloknak az elfoglalása általában vallási színezettel bíró *hivatali eskünek* a letételétől van függővé téve, következik az, hogy ha újabb jogfejlődésünk hallgatólag mellőzni látszik is a közhivatalok elnyerése tekintetében azt a feltételt, hogy az illetőnek a törvényesen bevett, vagy az 1867 : XVII. t.-cz. által ezekkel e tekintetben egyenjogúsított vallásfelekezetekhez kell tartoznia, mégis elvitázhatatlan, hogy az előbb említett színezetű eskünek megkövetelésében az van kifejezésre juttatva, hogy a közhivatalokat és állásokat hazánkban csupán azok nyerhetik

¹ Marczányi Gy. Nemesség Budapest, 1880. 201., 206. l.

el, kiknek vallásos meggyőződése az ilyképen és elengedhetetlenül előszabott eskünek a letételét megengedi.

Már pedig nem tévedek, ha azt mondom, hogy hazánkban a legtöbb közhivatalba, s különösen az u. n. állami hivatalokba való lépésnél megkívánt eskük tényleg ily vallásos színezetűek, a mennyiben «esküszöm az élő-», vagy pedig «az igaz és mindenható Istenre» bevezetés és az «Isten engem úgy segítjen» záradék bennök általában előfordul és pedig a kath. vallásúakra nézve a legtöbbször «a szűz Máriára és minden szentekre» való hivatkozással is pótoltatván.

Ilyen hivatali eskünek a letételét szabta elő az 1791 : XVIII. t.-cz. is, a mikor azt rendelte, (1. §.) hogy a mennyiben a magyar kormányshoz az ország törvényeinek megtartására való esküvel kötelezésnek formája nem volna meg: ez megszerkesztessék és ezután azoknak tagjai magokat a törvények megtartására hűségesküvel kötelezzék. Az 1791 : XXVI. t.-cz. volt az, – mint már említettem – a mely (8. §.) az evangélikusokat az esküformáknak a katolikusokra nézve szokásos és fentebb említett záradéka alól, az eskütétel alkalmával, felmentette.

Eltekintve ezúttal azoktól a régi eskümintáktól, a melyeket Corpus Jurisunk «Jusjurandi Formulae variae» című szakasza, mint jogtörténeti emlékeket megőrizett számunkra, talán érdekes lesz futólag végigpillantani azokon a jogszabályainkon, a melyek

a különböző állások elnyerésénél, illetőleg az egyeseknek közjelentőségű cselekvényeinél és szereplésénél eskünek a letételét szabják elő.

Kizárólag vallási színezetű eskünek a letétele van megkívánva a főrendiház házsabályaiban (16. §.) az igazoló-bíróság tagjaira, valamint a képviselőház házsabályaiban (36., 81. §§.) a bíráló-bizottságok tagjaira és a képviselőválasztások ügyében vizsgálat teljesítésére kiküldött képviselőre nézve; továbbá ilyen eskü van előszabva a bírákra, elnöki titkárokra, tanácsjegyzőkre, jegyzőkre, aljegyzőkre, joggyakornokokra, telegkönyvvezetőkre, segéd-telegkönyvvezetőkre és a bírósági személyzetre nézve;¹ a rögtönbíráskodásnál szereplő bírákra nézve;² a kereskedelmi ülnökökre nézve;³ a sajtóvétségekben ítélő esküdtisékek tagjaira nézve;⁴ a pénzügyi, közigazgatási bíróság bíráira nézve;⁵ a királyi ügyészekre nézve;⁶ annak a fegyelmi bíróságnak a főrendiház által választott tagjaira nézve, a mely a kir. ítélőtáblák elnökei és alelnökei, a kir. Curia elnöke és alelnökei, valamint ítélőbírái, a kir. törvényszékeknek curiai bírói címmel és jelleggel kinevezett vagy ezzel felruházott elnökei, a koronaügyész, nemkülönb a pénzügyi

¹ 1869.IV. t.-cz. 14. g. 1891: XVII. t.-cz. 58. §. Az 1891. aug. 19-én 4291. sz. a. rendelettel kiadott új bírói ügyviteli szabályok 23. §-a.

² 1868. november hó 5-én 6400. sz. a. kelt igazságügyminiszeri rendelettel kiadott szabályzat. 11. §.

³ 1871. XXXI. t.-cz. 7. §. 1874. márcz 21-én 906. sz. a kelt igazságügyminiszeri rendelet.

⁴ 1867. máj. 17-cn kelt igazságügyminiszeri rendelet 37. §

⁵ 1883: XLIII. t.-cz. 4. §.

⁶ 1871: XXXIII. t.-cz. 3. §.

közigazgatási bíróság elnöke és ítélembírái felett, fegyelmi ügyekben ítélni hivatva van;¹ a bírósági hiteles tolmácsokra nézve²; - a bírósági végrehajtókra nézve;³ az állami- és törvényhatósági útmesterek (útbiztosok), valamint útkaparókra nézve;⁴ a mezei csőszökre és – a kik ezekkel ugyanazon szabályok szerint állíttatnak szolgálatba – a gátőrökre nézve.⁵

Talán itten van helyén futólagos megemlítése annak is, hogy az 1848 : XXII. t.-cz., – melyet az 1867 : XI. t.-cz. függesztett fel és az 1868 : XLI. t.-cz. (32. §.) szüntetett meg – a nemzeti őrsereg nézve szintén ilyen eskünek a letételét szabta elő, hogy hasonló eskü van megkívánva jelenleg is a véderő kötelékébe való belépésnél, hogy ugyanilyen esküt szabott elő a Buda és Pest városok területén eszközöndő kisajátításoknál szerepelt esküdtekre nézve az 1868 : LVI. t.-cz. is (57. §.), mely az 1881 : XLI. t.-cz. (88. §.) által lett hatályon kívül helyezve, végül, hogy a valóságos belső titkos tanácsosi, valamint a kamarási és asztalnoki méltóságok elnyerésénél hasonló eskü van előszabva.⁶

E tekintetben már szabadelvűebbek azok a jogszabályaink, a melyek az ily vallásos színezetű eskünek a letételét nem szabják elkerülhetetlenül elő,

1871 . VIII. t.-cz. 3). §. 1881 . LIX. t.-cz. 104. §. 1883 : XLIII. t.-cz. 4. g. 1891 XVII. t.-cz. 29. §.

² 1873. okt. 22-én 32,942. sz. igazságügyministeri szabályrendelet 14. §.

³ 1871 LI. t.-cz. 4. §. 1875. szept. 10-én 26,020. sz. igazságügyministeri rendelet 7. §.

⁴ 1890 : I. t.-C7. 148. g.

⁵ 1840: IX. t.-cz. 44. g. 1871 XL. t.-cr. 11. §.

⁶ Marczányi Gy. Nemesség. Budapest, 1886. 115, 119., 202. 1.

hanem megengedik a fogadalomnak a letehetését is ott, a hol a letevő, vallásos meggyőződését követve, ez utóbbit választja.

Meg van ez engedve a honosítási okirat és a honosítási oklevél által honosítottakra,¹ az ügyvédekre,² a közjegyzőkre,³ a kisebb polgári peres ügyekben eljárásra feljogosított szolgabírákra és békebírákra,⁴ s a Budapest fő- és székvárosi rendőrség tiszti- és őrségi személyzetére.⁵ A mi a törvényhatósági tisztviselőket illeti, ezekre vonatkozólag meg kell jegyezni azt, hogy míg az 1870 : XLII. t.-cz. (71. §.) tőlük hivatalbalépésük alkalmával feltétlenül *eskü*t követelt, addig már az 1872 : XXVI. t.-cz. (108. §.) Budapest fő- és székváros tisztviselőire, és az 1886 : XXI. t.-cz. (86. §.) a többi összes törvényhatóságok tisztviselőire nézve azt a rendelkezést foglalják magukban, hogy ha az ilyenné megválasztott, illetőleg kinevezett azt nyilvánítaná, hogy az eskü letétele vallási meggyőződésével ellenkezik, ő a törvényben megállapított ünnepélyes *fogadalmat* fogja letehetni. Ennek helytfoghatóságát a községek előljáráóságának tagjaira nézve már az 1871 : XVIII. t.-cz. (86. §.) megengedte, mely engedély az 1886 : XXII. t.-cz.-ben (85. §.) nem csak az előljáráóság tagjaira lett fen-

¹ 1870 : L. t.-cz. 14., 17. §§.

² 1874. XXXIV. t.-cz. 6. §. 1874. dcc7. 31-en 38,200. sz. ügyügymin. szabályrendelet. 21. 7.§

³ 1874: XXXV. t.-cz. 12. §.

⁴ 1877 : XXII. t.-cz. 7. §.

⁶ 1881 : XXI. t.-cz. 51. 5.

tartva, hanem ki lett terjesztve a segéd- és kezelő-személyzet minden tagjára is.

Az 1848 : V. t.-cz. (11. §.) a központi választmány tagjaira nézve az esküt szabta volt elő, míg az 1874 : XXXIII. t.-cz. (21. §) ugyanezekre nézve megengedte az ünnepélyes fogadalomnak a letételét is; a szerzői jogról szóló 1884 : XVI. t.-cz. (32. §.) pedig a Budapest és Zágrábban alkotott állandó szakértő bizottságok tagjaitól, egyszermindenkorra teendő esküt, vagy ezt pótló ünnepélyes bizonylást kíván.

Bár szorosan nem tartozik felvetett kérdésem keretébe, mégis, törvényhozásunk álláspontjának ecsetelésére, helyénvalónak tartom megemlíteni azt, hogy a bűnvádi eljárás terén szintén vallásos színezetű eskünek a letétele van előszabva,¹ míg a polgári peres eljárásról szóló 1868 : LIV. t.-cz.-ben (204., 242. §§.) az van kimondva, hogy azok, a kik az eskü letételétől saját hitelveik szerint törvényesen fel vannak mentve, ünnepélyes bizonylást tartoznak eskü gyanánt letenni,² mely rendelkezés az 1877 : XXII. t.-cz. (50. §.) által a kisebb polgári peres ügyekben való eljárásban, s az 1893 : XVIII t.-cz. (93., 98., 100. §§.) által az új sommás eljárásban is fen lett tartva.

Még sokkal tovább mentek ezen a téren azok a törvényeink, a melyek bizonyos állás elfoglalásánál,

¹ 1869. ápr. 29-én, a bírói ügyvitel tárgyában kiadott igazságügyi-ministeri szabályrendelet 181. §. V. ö. *Székács F.* A magyar büntető eljárás kézi könyve. Budapest, 1887. 75. 1.

² 1881. évi 3274. sz. igazságügyi-ministeri rendelettel kiadott bírói ügyviteli szabályok 219., 220. §§. 1891. aug. 19-én 4291. s7. igazságügyi-ministeri rendelettel kiadott új bírói ügyviteli szabályok 274., 275. §§.

vagy bizonyos közjelentőségű teendők ellátásánál kizárólag «fogadalom»-nak a letételét kívánják meg. Ilyenek gyanánt lehet felemlítenem az 1868 : XXVI., (43., 67. §§.) az 1876 : XV., (21., 32. §§.) és az 1883 : XLIV. (21., 32. §§.) törvénycikkeket, melyek az adókievető- és az adófelszólamlási bizottságok tagjainak fogadalmát «becsületemre fogadom» szavakkal szabták meg, az 1875 : VII. t.-cz.-ét, mely (29. §.) hasonlóan állapította volt meg a fogadalom szövegét a járási-, kerületi-, valamint országos földadó-bizottságok tagjaira nézve, (hatályon kívül helyezve az 1885 : XX. t.-cz. által) nemkülömben az 1886 : VII. t.-cz.-ét, mely (3. §.) a közjegyző-jelöltek által leteendő fogadalmat szabta elő.

Ha pedig végiggondolom a politikai jogokban való részesedésre vonatkozólag, az előadottakban egymás mellé állított, államjogi szabályainkat, lehetetlen, hogy azt a nézetet, – a melyet p. o. *Horváth Gy.*-nál is olvashatunk,¹ – a mely szerint: a magyar jogrendszer értelmében a polgári- és politikai jogok gyakorlata független a vallásbeli meggyőződéstől, mérésnek s különösen egy tételes jogi munka keretében: elhamarkodottnak ne tekintsem.

¹ A magyar királyság közjoga. Budapest, 1894. 157. 1.

XI.

A politikai jogok gyakorlását függetlenné kell tenni a vallástól. – Mi volt az oka e feltétel megszabásának? – Mely okok követelik annak megszüntetését? – Néhány külföldi állam ily irányú törvényhozása.

Nem hiszem, hogy kétségbe vonhatná valaki azt, miszerint annak, hogy a politikai jogokban való részesedés a valamely vallásfelekezet tanainak követésétől tétessék függővé, egyedüli magyarázatát és elfogadható indító okát csupán az képezheti, hogy az ezt a feltételt felállító és megkövetelő állam előtt *vallási célok* állanak, vagy hogy az állam magát ily célok által engedi vezéreltetni.

Addig, a míg az állam és egyház teljesen egybe vannak olvadva, a mi – mint azt igen találóan mutatja ki *Bluntschli J. G.*¹ – csupán ezeknek fejletlen, gyermekkorában lehetséges, vagy pedig addig, a míg az állam uralkodó vallást ismer, a melynek érdekeit nagyobb mértékben igyekszik keblén viselni és elő-

¹ Psychologische Studien über Staat und Kirche. Zürich, 1844. 39. s. köv. I. V. ö. br. *Eötvös J.*. A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra. L. k. Bécs, 1851. 418. 1. *Pisztory M.* Államismerettan Pest, 1872, 113. 1. *Hinsckius P.* Allgemeine Darstellung der Verhältnisse zwischen Staat und Kirche. Freiburg i. B., 1883. 191. 1.

mozdítani, mint a többi vallásfelekezetek érdekeit s e szempont által vezéreltetve: az uralkodó valláshoz tartozóknak jelentékenyebb befolyást lát szükségesnek az állami közügyek intézésbe biztosítani és nem retten vissza attól, hogy a más vallásfelekezetek híveit háttérbe szorítsa: – addig azt az elvet, hogy a politikai jogok gyakorlása a bizonyos vallásfelekezetekhez való tartozástól legyen függővé téve – az állam céljának ez irányával kétségtelenül meg lehet okolni. Nemkülömben addig, a míg az állam nincsen teljesen tisztában hatáskörének határvonalaival és épen ezért hatalmát az ember lelkiismeretére is kiterjeszteni óhajtja, addig maga ez a körülmény, – nem fogja ugyan igazolni, – de meg fogja magyarázni a tárgyalásom alapjául választott elvnek alkalmazásba vételét, úgy, mint az egyik, tévedésből kovácsolt, láncszemnek a másik, tévedésből kovácsolt láncszembe való kapcsolását.

De mihelyt az állam és az egyház – a mi mind a kettőnek jól felfogott érdekében egyiránt üdvös és szükséges – elválnak egymástól, mihelyt mind a kettő az őt természeténél, céljánál, rendeltetésénél fogva megillető térre lép: a politikai jogokban való részesedésnek ezt a megszorító feltételét kifejezetten, határozottan megszüntetni, az ember lelkiismeretére vert s a régi rozsdától dísztelenkedő ezt a legnyűgöző lánczot letörni, elengedhetetlen kötelesség.

Megköveteli ezt mindenekelőtt a modern alapra állított államtudományoknak az a megdönthetetlen

alapigazsága, hogy az állam az ő polgáraiért, azaz polgárainak *összességéért* létezik, s hogy ezért őket, mint ilyeneket, az állami életnek áldásaiban s az állami közügyekbe való befolyásban *egyenlő mértékben* tartozik részesíteni,¹ ez utóbbiakra vonatkozólag, mint fejtegetéseimben elő volt adva, csupán olyan feltételeket szabhatván meg, melyek az állam *saját* létele, *saját* célja által vannak megkívánva, nem tehát a vallás vagy az egyes egyházak céljai által, melyek a közérdeknek megfelelő' előmozdítására szolgálnak megannyi biztosíték gyanánt és a melyek mégis mindenki által könnyen megszerezhetők. És idevonatkozólag teljesen igaz az, a mit *Pözl J.*-nél olvashatunk,² hogy t. i. a politikai jogképességnek egy általános, minden állampolgárra nézve hozzáférhető viszonynak kell lennie s nem szabad csupán ezek egy osztályára, vagy egyes osztályaira terjedni ki, valamint határozottan igaz az is, a mit *Deák F.* a képviselőház 1848. aug. 8-iki ülésében mondott,³ hogy: nem akarom a testvériséget úgy érteni, hogy a kiket testvérekké akarunk tenni, lánczra verjük, vagy tetszik, vagy nem tetszik; hanem úgy szeretném testvérekké tenni az embereket, hogy a szabadságot ne korlátozzuk ott és akkor, hol ezt a státusz célja multhatlanul meg nem kívánja.

Megköveteli ezt a modern államtudományoknak

¹ *Weiss J. G.*: Die Wirkungen der Gleichheitsidee. Berlin, 1886. 15. I.

² Staatsangehörige. Bluntschli-Brater. Deutsches Staatsörterbuch. IX. k. Stuttgart, 1865. 662. 1.

³ *Kényi M.*: Deák F. beszédei. II. k. Budapest, 1886. 106. 1.

az a másik kétségbevonhatatlan elve is, hogy az államnak a célja nem vallási többé, s hogy úgy, – a mint azt ugyancsak *Deák F.* 1839. október 21-ki beszédében mondta:¹ – az államnak egyik legnagyobb hibája az, midőn a vallás dolgába avatkozik; elég neki arra ügyelni, hogy a státus céljával ellenkező vallások ne legyenek. Ezen az alapon állva, semmi elfogadható oka sem lehet annak, ha az állam az egy vallásfelekezethez tartozókat – mely vallásfelekezetek tanait elbírálni s azok helyes, vagy helytelen volta felett ítéletet mondani úgy sem lehet feladata – a más vallásfelekezethez tartozókkal szemben előnyben részesíti.

Megköveteli ezt a modern államtudományoknak az a további nagyfontosságú elve, hogy az ember lelkiismerete nem lehet alávetve az állam hatalmának s hogy minden erőszak, a melyet ezen az állam, vagy pedig – a mi ezzel egyre megy – az állam engedélyével és hozzájárulásával mások követnek el, méltatlan az emberhez és az államhoz egyaránt, megsérti és fellázítja az ember lelkületét² – és mindennekfelett, épen azért, mivel az ember lelkiismerete isteni rész, a melyen a hatalom egyedül az istent illeti³ –

¹ *Könyi M.* : Deák F. beszédei. I. k. Budapest, 1882. 324. 1. V. a. *Bluntschli J. G.* · Lehre vom modernen Stat. III. k. Stuttgart, 1876. 229., 253. 1. *Ritsch* : · Bekenntnissfreiheit. Bluntschli-Brater-Deutsches Staatswörterbuch. I. k. Stuttgart, 1857. 777. 1.

³ *Bluntschli J. G.* · Lehre vom modernen Stat. III. k. Stuttgart, 1876. 252. 1. *Sarwey O.* Allgemeines Verwaltungsrecht. Freiburg i. B., 1884. 133. 1.

⁴ *Ritsch* : Bekenntnissfreiheit. Bluntschli-Brater Deutsches Staatswörterbuch. I. k. 1857. 777. 1. *Horváth O.* : A vallásszabadság kérdéséhez. Debreczen, 1801. 43. 1. *Horváth O.* Esmék a vallásszabadságról. Eperjes, 1893. 9., 10. 1. *Honráth O.* : A házasság felbonthatósága. Budapest, 1893. 5. 1.

teljesen eredménytelen és célra nem vezető. Hiszen az ember érzelmei s gondolkozásmódja felől kényszerítőleg rendelkezni: egyenlő a lehetetlenséggel.²

Nagyon meggyőzőleg mondotta ki ezt büntető-törvénykönyvünk ministeri indokolása is, a mikor oda-nyilatkozott,² hogy: a vallás, a hit az ember benső lényének tárgya s el van vonva a világi hatalom bíraskodásától; és épen olyan szépen, mint a milyen mély igazsággal fejtette ki ezt nagy kultuszministerünk: *gr. Csáky A.* a képviselőház közoktatásügyi bizottságának 1893. november 13-án tartott ülésében, mikor azt kérdezte, hogy: Hol van az az erő, a mely egyeseket arra kényszeríthet, hogy valamely pozitív felekezet tanait magukévá tegyék? Ha ez nem lehetséges: vajjon méltányos, humánus, a szabad-elvű felfogásnak megfelelő-e az illetőt arra kényszeríteni, hogy mégis valamely pozitív felekezet tagja legyen? E kényszerrel – mondotta tovább – különben is csak a külső forma kényszeríthető reá, belsőleg a cél nem érhető el s így az ily kényszer nem lenne egyéb, mint a hypokrizisnek egy neme.

Már pedig határozottan igaz az, a mit *Csemegi K.* mondott az országgyűlés főrendiházának 1878. február 22-ki ülésében,³ hogy: a törvényhozónak *lehe-*

¹ *Hottendorf F.* Strafarten. Bluntschli-Brater - Deutsches Suatswörterbuch. X. k. Stuttgart, 1807. 308. 1. *Fürstenau H.* Das Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig, 1811. 2. 1.

² *Löw T.* A magyar büntetőtörvénykönyv anyaggyűjteménye. II. k. Budapest, 1880. 263. 1.

Löw T. A magyar büntetőtörvénykönyv anyaggyűjteménye. II. k. Budapest, 1880. 271. 1.

tétlenre irányozni a maga feladatát nem szabad s hogy az államhatalomnak oda való kiterjesztését, ahová az ki nem terjedhet, a hol az *erkölcsnek és hitnek* az uralma az egyedüli és kizárólagos, célirányosnak és szerencsésnek tartani nem lehet; és határozottan igaz az is, a mit oly szépen kifejezve, *Occtingen S.*-nál olvastam,¹ hogy t. i.: *keresztény állam*, úgy, a mint azt az egyházi tradíciók emberei gondolják, tényleg már nem létezik, de az állam most, a mikor senkit sem kényszerít vallásos cselekményekre, *keresztényibb*, mint előbb volt.

Megköveteli ezt az a körülmény, hogy felfogásom szerint alapjában hibás a politikai jogokban való részesedés szabályozásánál olyan elveket követni, s különösen ezeknek a jogoknak a gyakorlását olyan feltételekhez kötni, a melyek az *alapjogokkal* merőben ellentétben állanak, azokat megszorítják. Azt hiszem, nem tévedek, ha azt állítom, hogy a politikai jogoknak a vallásos meggyőződéshez való kötésével azt érzük el, hogy a jогalanynak reá nézve egyenlően fontos két jogát, t. i. a vallásszabadság alapjogát és a politikai jogokat hozzuk egymással ellentétbe.

A vallásszabadság joga ugyanis, összes konzekvenciáival, odatartozik az alapjogok közé,² mely alapjogokat nem az állam teremt, hanem a melyek benne gyökereznek az ember személyiségében s a

¹ Obligatorische und fakultative Civilehe. 1881. 8., 11. l. V. ö. *Horváth M.* Williams Roger, a »szabad egyház a szabad államban« elv teremtője és megtestesítője. Budapest, 1883. 3. s. köv. l.

² *Horváth O.* A vallásszabadság kérdéséhez. Debreczen 1891. 40. l.

melyeket – azok még az állam működésének is korlátjai lévén – az állam elismerni és biztosítani tartozik. Az a kényszer tehát, melyet a politikai jogoknak a vallástól való függővé tétele vesz az ember lelkiismeretén, nem egyéb, mint megszorítása a vallásszabadság alapjogának s ezért is határozottan elvetendő.

És végül megköveteli ezt magának az igaz vallásosságnak az érdeke is.

Határozottan vallom azt a nézetet, hogy esztelenebb gondolat csakugyan nem születhetett meg annál, mint a mely a vallás érdekében s ennek előmozdítása céljából akarta alkalmazásba venni a kényszert, a külső erőszakot, teljesen sötétben bolyongván az igaz vallásosságnak mivolta és jelentősége iránt és elfeledve azt, hogy csupán egyetlen igazi vallásosság lehet: az, a mely az ember tiszta lelkiismeretének, felemelkedett lelkesedni tudásának egész teljességével, függetlenül minden külső behatástól, saját legbensőbb és legegyénibb meggyőződése szerint tiszteli istenét.¹

Az ember lelki életének nagy templomában a hit, a vallás az az oltár, a melynek a fő helyen kell állania, s a melynek a legtöbb világosságot, fényt kell sugároznia. Ezt az oltárt azonban – a dolog természeténél fogva – nem építheti fel lelkünkben önmagunkon kívül senki. S ha mi nekünk tetszik saját lelkünkben ilyen oltárt fel nem építeni, vagy

¹ *Risch*: Bekenntnisfreiheit. Bluntschli-Brater Deutsches Staatswörterbuch I. k. Stuttgart, 1857. 777. | *Pisztory M.* Államismerettan. Pest, 1872. 34. l.

a felépítettet – esetleg – lerontani: csak saját lelki világunkat teszszük ez által kietlenné, szegénynyé, sötétté, csak magunk fosztjuk meg magunkat attól a felemelő, megnyugtató ézettől, mely a hit nyomában kél, valamint attól, hogy az élet nehéz pillanataiban legyen egy igaz bátorítónk és vigasztalónk ; de külső' kényszert s a jog parancsszavát venni alkalmazásba : csupán a társadalmi együttlétnek rendjét érintő külső cselekményeinkkel szemben lehet, – a lelkiismeretnek ettől ekkor is mentnek kell maradnia.

Mennyivel inkább fenáll az a szabály arra az esetre, ha lelkünk benső meggyőződését követve, az eddig fenállott oltár helyébe másat óhajtunk állítani ? Ekkor sem lehet semmi kényszernek helye a lelkiismeret felett, mert általában milyen hűséget, milyen odaadást lehetne keresni és találni egy ilyen külső kényszerrel kierőszakolt vallási viszonyban?

Sötét, elrettentően szomorú képeket tárnak elénk a történetnek a lapjai azokból az időkből, a melyekben az egyik ember kötelességébe tartozónak tekintette a gondoskodást a felől, hogy a másik vallásos legyen, a mi okozója volt az eddig elkövetett vallásos üldözéseknek,¹ s a melyekben az ember lelkiismeretét is a hatalom nehéz békóiba akarták verni. A máglyák sötét füstje, az emberszeretetet parancsoló vallásnak nevében kiontott embervér,

a halálra váltak és kínozottak jajkiáltásai, mind-mind ott vannak megörökítve a történetnek eme gyászos lapjain, és pedig a nélkül, hogy a kívánt eredmény bekövetkezését, a kitűzött cél elérését igazolják. Igen! El lehet egyet érni az ilyen kényszerítő eszközöknek az alkalmazásával, de az nem más, mint a hazudozásra, tettetésre, tehát erkölcstelenre való reábirás, már pedig a feladatait helyesen felfogni képes jogtól és államtól mi sem áll távolabb, mint épen ez.

Ezek az egyedül helyes szempontok azok, a melyek a modern államokat ahhoz vezetik, hogy a bizonyos vallásfelekezetekhez való tartozást többé kötelezően nem szabják az állampolgárok elé, illetőleg, hogy az ilyenhez való nem tartozást semmi hátránnyal sújtani nem szokták, s ilyenképen hogy – a mit legelsőbbben a híres angol bölcselelő: *Locke J.* követelt a türelmességről írott leveleiben – a politikai jogokban való részesedés feltételeinél mellőzik a vallási szempontokat.

Ez lett alapelvül kimondva az északamerikai államok szövetségésénél¹ és ezek alkotmányában, hol határozott kifejezést nyert az, hogy úgy a kongresszusnak, mint az egyes államoknak tilos bizonyos vallást uralkodó vallássá tenni s egyiket a másikkal szemben előnyben, illetőleg hátrányban részesíteni.² Ezt ígtatta

¹ *Pelletan K.* (ford. *Peters A.*) Die menschenrechte Bremen, 187S. 185. 1. *Horváth M.* Williams Roger, a «szabad egyház a szabad államban» elv teremtője és megtestesítője. Budapest, 1883. 5. 1.

² *Concha Gy.* Újkori alkotmányok. I. k. 1884. 218. 1. *Holst H.* : Das Staatsrecht der vereinigten Staaten von Amerika. Freiburg i. B., 1885. 123., 169. 1.

alkotmányának tételei közé Franciaország, mikor 1789-ben kimondotta az állampolgároknak a törvény előtt való egyenlőségét s azt, hogy nézeteiért, felfogásaiért – ki nem zárva a vallásiakat sem – senkit nyugtalanítani nem szabad, a mellett a feltétel mellett, hogy ezeknek kifejezésre juttatása a törvényes állapotokat meg nem zavarja,¹ és ez az, amely Olaszországban, a képviselőkamara 1861. márczius 25-ki ülésében, *Cavour C.* ajkain a «libera chiesa in liberò stato» elvével kapcsolatban elhangzott.²

Ennek az elvnek álláspontjára lépett Elsass-Lothringia, mikor az emberjogokról 1789. aug. 26-án kelt nyilatkozat (10. art.) és még részletesebben az 1789. decz. 24-iki dekrétum a nem katolikusoknak cselekvő és szenvedő választói jogát a politikai választásoknál kimondotta és az összes közhivatalok elnyerésére való képességet a más vallásúakra is kiterjesztette.³

A polgári- és a politikai jogok élvezetének a valástól való függetlenségét kimondották azután: az 1848-diki sveiczi szövetségi alkotmány (44. art.);¹ Poroszországban az 1848. április 6-án kelt királyi biztosító levél (5. §.), mely rendelkezés az 1850.

¹ *Bluntschli J. G.* Frankreich. Bluntschli Braterr Deutsches Staatswörterbuch. III. k. Stuttgart, 1858. 684. 1. *Pelletan K.* (ford. *Peters A.*) Die Menschen echte. Bremen, 1878. 9. 1.

² *Hinschius P.* : Allgemeine Darstellung der Verhältnisse zwischen Staat und Kirche, Freiburg i. B., 1883. 223. 1. *Horváth M.* : Williams Roger, a «szabad egyház a szabad államban» elv teremtője és megvalósítója. Budapest, 1883. 3. 1.

³ *Leoni A.*: Das Staatsrecht der Reichslande Elsass-Lothringen. Freiburg i. B., 1853. 291. 1.

⁴ *Orelli I.* : Das Staatsrecht der schweizerischen Eidgenossenschaft. Freiburg i. B., 1884. 71., 140. 1.

január 31-iki alkotmányba (12. art.) átvétetett;¹ nemkülömben Hannovernek 1848. szeptember 5-iki törvénye. (6. §.)²

A német nép alapjogait biztosító 1848. december 27-iki törvény (V. art., 16. §.),³ ezt a nagy horderejű elvet már így szövegezi: Durch das religiöse Bekenntniss wird der Genuss der bürgerlichen und staatsbürgerlichen Rechte weder bedingt, noch beschränkt. Ez az a rendelkezés, a mely a német birodalom államainak törvényeiben, rendesen szószerint, ismétlődik, s mely az 1849. márczius 28-iki német birodalmi alkotmányba is átment.⁴ Ezt mondja ki Baden nagyhercegség 1849. február 17-iki (1., 2. art.),⁵ Schwarzburg-Sonderhausen fejedelemség 1849. december 12-ki (19. §.),⁶ Anhalt-Bernburg hercegség 1850. február 28-iki (17. §.)⁷ törvénye; nemkülömben Szász-Koburg-Gotha 1852. május 3-diki (34. §.),⁸ Waldeck fejedelemség 1852. augusztus 17-ki (40. §.)⁹

¹ *Fürstenau H.* Das Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig, 1891. 195., 196. 1.

² *Bluntschli J. G.* : Lehre vom modernen Stat. III. k. Stuttgart, 1876. 219. 1. *Sihulze H.* : Das Staatsrecht des Königreichs Preussen. Freiburg i. B., 1884. 27. *Fürstenau H.* : Das Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig, 1891. 332. 1.

³ *Hinschius P.* : Allgemeine Darstellung der Verhältnisse zwischen Staat und Kirche. Freiburg i. B., 1883. 228. 1. *Fürstenau H.* : Das Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig, 1891. 332. 1.

⁴ *Hinschius P.*: Allgemeine Darstellung der Verhältnisse zwischen Staat und Kirche. Freiburg i. B., 1883. 228. 1. *Fürstenau H.*, Da*. Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig, 1891. 179. 1.

⁵ *Fürstenau H.* : Das Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig, 1891. 333. 1.

⁶ *Fürstenau H.* : Das Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig, 1891. 333. 1.

⁷ *Fürstenau H.* : Das Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig, 1891. 334. 1.

⁸ *Forkel F.*: Das Staatsrecht der Herzogthümer Sachsen-Coburg- im 1. Gotha. Freiburg i. B., 1884. 125. L *Fürstenau H.* i. m. 335. 1.

⁹ *Böttcher F.*: Das Staatsrecht des Fürstenthams Waldeck. Freiburg i. B., 1884. 159. 1. *Fürstenau H.* : i. m. 335. 1.

Oldenburg nagyhercegség 1852. november 22-ki (33. art. 1. §.),¹ Württemberg királyság 1861. december 31-ki (1. art.)³ és a szász királyság 1868. december 3-ki törvénye⁴ stb.

Az 1869. július 3-ki német birodalmi törvényben (1. art.) ugyanez az elv lett határozottan kimondva, azzal a rendelkezéssel, hogy: Alle noch bestehenden, aus der Verschiedenheit des religiösen Bekenntnisses hergeleiteten Beschränkungen der bürgerlichen und Staatsbürgerlichen Rechte werden hiedurch aufgehoben. Insbesondere soll die Befähigung zur Theilnahme an der Gemeinde- und Landesvertretung und zur Bekleidung öffentlicher Amter vom religiösen Bekenntniss unabhängig sein.⁴

Végül megemlítem, hogy Ausztriának 1867. december 21-ki alaptörvényében (XIV. art.) van kimondva⁴ a polgári- és politikai jogoknak a vallási meggyőződéstől való függetlensége.

¹ *Becker H.* : Das Staatsrecht des Grossherzogthums Oldenburg. Freiburg i. B., 1884. 87. 1. *Fürstenau H.* : i. m. 336. 1.

² *Gaupp L.*: Das Staatsrecht des Königreich Württemberg. Freiburg i. B., 1884. 29. 1. *Fürstnau H.* : i. m. 338. 1.

³ *Laband P.* : Das Staatsrecht des Deutschen Reiches. Freiburg i. B., 1883. 34. 1.

⁴ *Hinschius P.* Allgemeine Darstellung der Verhältnisse zwischen Staat und Kirche. Freiburg i. B., 188?.. 235. 1. *Fürstenau H.* : Das Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig, 1891. 242. 1.

⁵ *Ubrich I.* : Das Staatsrecht der österreichisch-ungarischen Monarchie. Freiburg i. B., 1884. 54. 1.

XII.

Ennek az elvnek egyik konzekvenciája: a vallási színezetű eskü kötelező letételének megszüntetése. – A kérdés méltatása. – Különösen az állampolgári kötelességek teljesítésével kapcsolatos eskük.

Ha azt az elvet, melyet az előbbieken beigazolni s néhány tételes törvényi intézkedés idézésével megvilágítani igyekeztem, hogy t. i. a politikai jogokban való részesedés alapfeltételei közül a vallást okvetlenül ki kell törölni, magunkévá teszszük: el kell fogadnunk annak összes konzekvenciáit, vagyis meg kell szüntetnünk minden legkisebb kényszert, a melyet az állam az ember lelkiismerete felett, az állami közügyekbe való befolyás tekintetében, a vallás szempontjából gyakorol, így nem zárkozhatunk el az elől a kíváncsól sem, a mely, ezen az alapon állva, azt mondja szükségesnek, hogy a közhivatalok elfogadásakor, vagy általában a közügyekbe való befolyásnak gyakorlásakor megkívánni szokott eskünek kötelezően vallásos színezetű volta megszüntetessék.

E tekintetben teljesen igazat adok *Hinschius P.* nézetének, a ki azt mondja,¹ hogy: az az esküforma,

¹ Allgemeine Darstellung der Verhältnisse zwischen Staat und Kirche Freiburg, i. B. 1883. 236., 1.

a mely, bár felekezeti nélküli, mégis az istenre való hivatkozást és az állításnak ily hivatkozással való megerősítését foglalja magában, már ez által lelkiismereti kényszert gyakorol azokra, a kik egy megismerésített istenben nem hisznek.

Ezt a kérdést pedig kicsinyleni ép oly kevésbé lehet, mint a miképen nem szabad azt azzal a felelőssel megoldani akarni, hogy ilyen esetek ritkán fordulhatnak elő, vagy hogy az ilyen esetekben fontos jogoknak gyakorlásáról, illetőleg esetleg fontos, s nem teljesítés esetében joghátránnyal járó kötelességek teljesítéséről lévén szó: az egyes könnyen felfogja áldozni vallásos meggyőződést és lefoglalja tenni az eléje szabott esküt.

Ezt tenni, meggyőződésem szerint, csak az foghatja, a ki sem az eskünek, sem pedig az igaz vallásszabadságnak a jelentőségét megérteni nem képes.

Mert vagy tulajdonítunk bizonyos értéket s jelentőségét az eskünek: és ekkor semmiképen se tekinthetjük közömbösnek azt, hogy vajjon az minden tekintetben megegyezik-e, összhangzásban van-e letevéjének meggyőződésével, hogy tehát a letevének benső meggyőződésén alapszik-e annak minden szava? vagy pedig nem tulajdonítunk neki semmi kiválóbb jelentőséget: és ebben az esetben a leghelyesebben és legkövetkezetesebben kétségkívül akkor járunk el, ha azt általában mellőzni fogjuk, nem követelvén meg senkitől azt, hogy meggyőződését áldozza fel azért, hogy valamely jog gyakorlásának előnyében

részesülhessen, illetőleg, hogy valamely kötelesség nem teljesítésének hátrányait elkerülhesse. S erre bennünket az a biztos tudat is ösztönözhet, hogy az ellenkező eljárás, tehát az eskünek ily esetekben is kötelezően való előszabása, csupán arra lesz alkalmas, hogy az eskü profonizáltassék azok szemében is, a kik arra, meggyőződésből, némi súlyt tudnak fektetni. És mert – továbbá – vagy tulajdonítunk valamely fontosságot a lelkiismeret szabadságának : s ekkor helytelenítenünk kell minden olyan kérdést, a mely ezt megszorítja, vagy éppen megsemmisíti, vagy pedig nem ismervén el a lelkiismeret szabadságát, illetőleg ezt szintén alá akarván vetni a jog kényszerítő hatalmának: ez által egyfelől lehetetlenre irányozzuk a jognak érvényesítésére rendelt hatalmat, másfelől azokat, a kik ellen alkalmazásba vesszük, a legtöbbször erkölcstelenre fogjuk kényszeríteni.

S ha általában azt az elvet vallom, hogy az eskü lelkiismereti kényszert foglal magában ott, a hol annak tartalma, letevőjének vallásos meggyőződésével teljesen meg nem egyezik: mennyivel hatványozottabb mértékben előjövőnek és veszedelmesebbnek kell tekintenem ezt a lelkiismereti kényszert azokban az esetekben, a mikor, a vallási meggyőződéssel esetleg meg nem egyező eskünek a letétele egy polgári kötelesség teljesítéséhez van fűzve, s a mikor ennek a kötelességnek a nem teljesítése és az azzal járó eskünek le nem tétele hátránnyal van sújtva.

Az igazságszolgáltatás feladatainak megkönnyítése

szempontjából, p. o. a tanúzási- és a szakértő-vélemény nyilváníási kötelesség általános kötelezettség gyanánt van felállítva, a melynek nem teljesítése pénzbírsággal s illetőleg, ennek behajthatlansága esetében, fogsággal büntetetik. Ha – a mire vonatkozó törvényeinket az előbbieken fejtegettem (X. fejezet), – a tanúkra és szakértőkre mellőzhetetlenül, tehát a fogadalom letételével nem helyettesíthetőleg, van előszabva a vallásos színezetű eskü: bizonyos, hogy az állampolgárok igen nagy körére van reá erőszakolva a lelkiismereti kényszer. Ilyen természetet ölt magára p. o. az az eskü is, a melyet a véderő kötelekébe való belépésnél kivannak meg, – a melynek letétele a sajtóvétségekben ítélő esküdtszékek tagjaira nézve van előszabva, – vagy a melyet az országgyűlés képviselőházának bíráló bizottsági tagjai, valamint a képviselőválasztások ügyében vizsgálat teljesítésére kiküldött képviselők tartoznak letenni, mivel, azoknak a közjelentőségű funtióknak a végezése, melyekhez ezek az eskük hozzákapcsolva vannak, kötelesség gyanánt van megállapítva.

A német nép 1848. deczember 27-iki alapjogaiban (V. art., 19. §.) az lett kimondva,¹ hogy: Die Formel des Eides soll künftig lauten: So wahr mir Gott helfe. Ez a rendelkezés lépten-nyomon megújul a német birodalomnak s egyes államainak vallási vonat-

¹ *Hunschius, P.* Allgemeine Darstellung der Verhältnisse zwisen Staat und Kirche. Freiburgr, i. B. 1883 228. I. *Fürstenau H* Das Grundrecht der Religionsfreiheit in Deutschland. Leipzig, 1891. 332. 1.

kozású törvényeiben, bár, mint *Eck E.*-nél olvashatjuk:¹ a hivatalnokok esküjénél meg van engedve az, hogy a végszavak vallásos meggyőződésüknek megfelelő záradékkal pótoltsanak, valamint, hogy oly hitfelekezetűek, kiknek hitelveik az esküt megengedhetőnek nem tartják, más megerősítési formulát használjanak.

A mit, az előadottak alapján, egyedül óhajtandónak tudok tekinteni, az csupán az lehet, hogy vallási vonatkozású és tartalmú esküt ne követeljünk meg feltétlenül ottan, a hol az a letévőnek vallásos meggyőződésével ellenkezik, hanem – eltekintve az úgysis bizonyos valláshoz való tartozáshoz kötött egyházi tisztségektől – a közhivatalok elnyerésénél és a közjelentőségi functiók végezésénél mindenhol, a hol ígérő, vagy megerősítő eskü van megkívánva, bízzuk mindég az illetőnek meggyőződésére és ezen alapuló szabad választására azt, hogy vajjon vallásos színezetű esküt, vagy az állampolgári becsületre való hivatkozással, fogadalmat óhajt-e letenni? és ez utóbbival elégedjünk meg minden ilyen esetben.

Nincs is, felfogásom szerint, semmi, a mit sikerrel lehetne felhozni ez ellen az álláspont ellen, a melyet – mint az előbbieken (X. fejezet) kifejtettem – bizonyos esetekben törvényhozásunk is magáévá tudott tenni, a melyre az északamerikai államok alkotmánya is helyezkedett, mikor ezt az összes közhivatal-

¹ Eidesformel. Holtzendorff F. Rechtslexicon. I. k. Leipzig, 1880. 614. 1.

nokoknak, sőt magának a köztársasági elnöknek hivatalba lépésénél megengedte,¹ és a melyet elfogadott Sveicznak alkotmánya is.²

Az említett elvnek elfogadásánál a közérdek teljes megóvásáról és biztosításáról kielégítően gondoskodik az állam akkor, ha, a mi p. o. az 1878 : V. t.-cz.-ben (218., 226. §§.) is alapelvül lett elfogadva, az ily fogadalmat jelentőség-, hatály-, és főképen az esetleges megszegésével járó joghátrányok tekintetében az esküvel teljesen azonosítja és egyenlősíti.

¹ *Concha Gy.* Újkori alkotmányok. I. k. Budapest, 1934. 214. I. *Holst H.* Das Staatsrechtl der Vereinigten Staaten von Amerika. Freiburg, i. B., 1885). 26, 122. l.

² *Orelli A.* Das Staatsrecht der schweizerischen Eidgenossenschaft. Freiburg, i B , 1881. 141. l.

XIII.

Törvényhozásunk kezdeményezései. – Előzetes megjegyzések. – A képviselőház VII-ik osztályának javaslata 1867. decz. 18-án. – Br. Eötvös J. törvényjavaslata. – Az 1875 ^{^n} törvényjavaslat. – Irányi D.

Volt alkalmam eddigi fejtegetéseimben reámutatni arra, hogy 1848-iki törvényeink, felvetett kérdésem tekintetében nem emelkedtek még a teljes szabad-elvűség álláspontjához, valamint kiemelni azt is, hogy hazánkban még a mai napig nem lett megalkotva oly törvény, mely azt az általános elvet igtatta volna törvénykönyvünk lapjaira, hogy a politikai jogok gyakorlása teljesen független legyen a vallástól, bár kétségtelenül el kell ismernem azt, hogy a haladó korszellem a gyakorlati élet terén nálunk is meggyőződésre juttatta azt az elvet, hogy kívánatos, miszerint az állam sem keresztény, sem pogány, hanem egyszerűen: állam legyen,¹ – s ennek folytán, hogy azok a különbségek, melyek az állampolgárok között a vallás szempontjából lettek felállítva, mielőbb és minél inkább elsimuljanak.

¹ *Holst H.* Das Staatsrecht der Vereinigten Staaten von Amerika. I reiburg, i. B., 1886. 122. 1.

Mulasztást követnék el, ha figyelmemet legalább röviden, ki nem terjeszteném azokra a törekvésekre és kísérletekre, melyek, alkotmányunk történetének legújabb korszakában ennek az elv⁷nek a győzelemre juttatását célozták.

Ennek az elvnek, – melyre vonatkozólag oly megragadóan szép fejtegetéseket olvashatunk *Vurda* kánoknak, a győri káptalan követének az 1843-ik évi országgyűlésen mondott s az ország képviselőinek egyhangú helyeslésétől kísért beszédében is,¹ – csiráit ott látjuk a haza bölcsének, a képviselőház 1861-ik évi május 13-iki ülésében tárgyalt felirati javaslatában, a hol³ ezek a szavak foglaltatnak: Mi a teljes jogegyenlőség alapján akarjuk kifejezni s biztosítani alkotmányos életünket. Akarjuk, hogy a polgári jogok teljes élvezetére nézve sem *vallás*, sem nemzeti-ség a honpolgárai között különbséget ne tegyen.

Ennek az elvnek a megnyilatkozását láthatjuk ugyancsak *Deák F.*-nek 1866. február 23-án mondott s már az előbbieken (V. fejezet) is említett beszédében, a hol annak a nézetének ad kifejezést, hogy az izraeliták emancipációjának legegyszerűbb neme az lesz, ha: mindenütt, hol a törvény eddig különbséget tett a vallások közt, azon törvények illető pontjainál kimondjuk, hogy: *minden valláskülönbség nélkül*, ideértve az izraelitákat is.³

¹ *Horváth M.* Williams Roger a szabad egyház a szabad államban elv megeremtője s megtestesítője. Budapest, 1883. 5. s. köv. 1.

² *Kónyi M.* Deák F. beszédei III. k. Budapest, 1889. 28. 1.

³ *Kónyi M.* Deák F. beszédei III. k. Budapest, 1889. 435. 1.

Az első határozott lépés törvényhozásunk keretében erre vonatkozólag, – a mint már, más szempontból, szintén jelezve volt, – 1867-ben, az izraeliták egyenjogúsításáról szóló törvényjavaslatnak tárgyalása alkalmával történt.

A polgári- és politikai jogok gyakorlása tekintetében az ország izraelita lakosait *a keresztény lakosokkal* egyenjogúsító 1867 : XVII. t.-cz.-nek, mint törvényjavaslatnak a képviselőház asztalán való fekvésekor, 1867. decz. 18-án terjesztette elő *Tisza K.*, mint a VII-ik osztály előadója, osztályának erre vonatkozó véleményét és javaslatát, a mely a mily szépen, ép olyan meggyőző igazsággal és határozottsággal juttatta kifejezésre a tárgyalásaim alapjául szolgáló elvet, kívánván, hogy egyszermindenkorra tisztába jöjjünk az iránt, miszerint hazánkban a polgári- és politikai jogok gyakorlatára a hitelvek, a melyeket valaki vall, az, hogy minő hitfelekezethez tartozik, semminemű befolyással nem bírnak.

Az osztály-vélemény, a mikor ezt, a kornak felvilágosodott szelleme és a politikai előrelátás által egyaránt, sürgetett követelménynek mondja, többek között így nyilatkozik: Elmúltak már azon idők, midőn az államokban uralkodó vallás létezhetett, a mely mellett sokszor hosszas és véres küzdelmek után, mintegy erőszakkal ismertették el magokat törvényesen bevettek gyanánt más vallások, más hitfelekezetek. A mely állam ma szabadelvűnek akar tartatni, annak feladata nem az, hogy egygyel szapo-

rítsa a törvényesen bevett vallások számát, de az, hogy örök időkre megszüntesse a haza gyermekei között, vallásuk miatt létezett, minden külömbséget. Bármilyen okon tagadja meg valaki állampolgári kötelességeinek teljesítését, – folytatja tovább az osztályvélemény – ha hitelveire hivatkozva teszi is azt: az államnak joga van megóvni ellenében érdekeit; de az intézkedés alapja csupán az lehet, a mit valaki cselekszik, vagy mulaszt, nem pedig az, a mit hisz: mert a ki kötelességeit híven teljesíti, azt hite miatt jogaitól megfosztani nem lehet.¹

Ezen, a minden kitételében szép és igaz indokoláson építette fel az osztály rövid törvényjavaslatát *az ország különböző hitvallású lakói egyenjogúságáról polgári és politikai tekintetben*, és pedig a következő világos szövegezéssel:

Mindazon törvény, szokás, vagy rendelet, mely az ország lakói között a polgári- és politikai jogok gyakorlásában hitvallásuk miatt külömbséget állapított meg, ezennel megszüntetettvén : az országnak bármely hitvallású lakosa, minden polgári- és politikai jogoknak törvény értelmében gyakorlására, egyaránt képesítettnek nyilvánítatik.²

Az osztályok előadójából alakult központi bizottság 1867. december 18-án az 1867 : XVII. t.-cz.-be beiktatott szöveget indítványozta, azzal a határozati javaslattal, hogy a vallás- és közoktatásügyi minister

¹ Képviselőház irományai III. k. Pest, 1868 72, 73. 1.

² Képviselőház irományai III. k. Pest, 1868 71, 74. 1.

utasíttassék, hogy a vallás- és kultusz-szabadság biztosításáról s a különböző hitfelekezetek polgári és politikai egyenjogúságáról még az országgyűlés folyama alatt törvényjavaslatot terjeszszcn elő. A képviselőháznak 1867. december 20-ki ülésében, maga a VII-ik osztály előadója kijelentette azt, hogy az osztály, látván egyfelől, hogy javaslatának keresztülvitelét nem remélheti és látván másfelől, hogy javaslatának vita alá bocsátásával az izraeliták egyenjogúságának a kimondását késlelteti: elfogadja a központi bizottság most ismertetett javaslatát.¹

Az ily irányú törvényjavaslatnak a benyújtása meglett aztán sűrgetve az 1868 : LIII. t.-cz. országgyűlési tárgyalása alkalmával is, a mikor a képviselőház központi bizottsága, a törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek egyenjogúságáról és viszonyosságáról szóló eme törvényjavaslatra beterjesztett jelentésében, többek között azt mondotta: Az 1848 : XX. t.-cz.-nek, mint a jelen törvényjavaslat alapjának, álláspontját túlhaladta már maga ezen országgyűlés, midőn az 1867 : XVII. t.-cz.-ét megalkotta. Ezért arra kéri a központi bizottság a képviselőházat, hogy határozat folytán hivassék fel a ministerium arra, miszerint, meg nem állapodván a jelen törvényjavaslatnál, a legközelebbi országgyűlés elé oly törvényjavaslatot terjeszszsen, mely – méltó betetőzése lévén a megkezdett épületnek – a vallásfelekezetek általános

¹ Képviselőház naplói. VI. k. Pes6, 1868. 207. 1.

egyenjogúságát állapítsa meg s mindazt, a mi ennek útjában áll, törvény által hárítsa el.¹

Az 1869. április 20-ára hirdetett országgyűlés elején nyújtotta be *br. Eötvös J.* törvényjavaslatát,² mely felvetett kérdésemre vonatkozólag ezt a rendelkezést tartalmazta:

2. §. A polgári és politikai jogok gyakorlására való jogképesség a hitvallástól teljesen független.

Meg nem állhatom, hogy ennek a javaslatnak nagyszerű indoklásából ide ne igtassam a következőket : A hives szabadságát, tehát a szorosabb értelemben vett vallásszabadságot, akár megadni a polgároknak, akár megtagadni: az államnak hatalmában nincs. Az egyéni hit az embernek lelkiismeretében honol, melyhez semminemű külső hatalom hozzá nem férhet. A vallás nem oly természeti tulajdon, mely az emberrel veleszülethetnék, hanem tisztán erkölcsi, szellemi élet, mely részint a mások által való neveletés, részint az önnevelés, öngondolkodás által fejlik ki.³

Az 1875-ik év április 26-án ismét egy jelentés került az országgyűlés képviselőháza elé, melyet az állam és egyház közt való viszonynak rendezése ügyében kiküldött bizottság terjesztett volt be, *a vallás szabad gyakorlatáról* szóló törvényjavaslat tárgyában.

Lehetetlen, hogy ebből a jelentésből szintén fel ne említsem a következő részleteket: A kimondott jog-

¹ Képviselőház irományai. VII. k. Pest, 1868. 3. l.

² Képviselőház irományai. IV. k. Pest, 1870. 257. s köv. l.

³ Képviselőház irományai. IV. k. Pest, 1870. 258. l.

egyenlőség és a belőle következő vallásszabadság is, mind a két törvényben (1848 : XX., 1868 : LIII.) egész mai napig, csupán a már 1848-ig törvényesen bevett hitfelekezetekre van szorítva és sem a nem keresztényekre, sem a többi keresztényekre nem terjedhet ki a törvény értelmében. Míg az állam annyira benső összeköttetésben akart állani bizonyos keresztény egyházakkal, hogy saját intézményeit is azon illető egyházak elveihez s tanaihoz alkalmazta s ennél fogva a polgári s politikai jogok gyakorlását is csak azon lakosoknak engedte meg, kik azon uralkodó, vagy legalább bevett vallások hívei voltak, addig úgy más országokban, mint hazánkban, volt jelentősége, sőt bizonyos szempontból szüksége is, annak, hogy a vallás szabad gyakorlata csak bizonyos recipiált keresztény felekezeteknek engedtetett meg. De ma már, midőn a nemzetek az államot egészen önálló, saját jogi és erkölcsi elvein alapuló, legfelsőbb ethikai intézményüknek tekintik, midőn a már ezen u. n. jogállamokban a törvényhozások s a kormányok bármely vallási elvektől függetlenül rendezik a polgári életet, és midőn másfelől a politikai jogokkal bíró polgárok, az egyéni szabadság alapján is, megakadályozhatlanul csatlakozhatnak a legkülönbélebb vallásokhoz: ma már a dolgok ily állásában sem nem indokolható, sem fen nem tartható azon állapot, melyben a vallás szabad gyakorlata csak bizonyos bevett vallásokra szoríttatik.¹

¹ Képviselőház irományai XXIV k. Budán, 1875 180 1.

A szép jelentéshez csatolt törvényjavaslat a fejtegetésem alapjául szolgáló elvet, ugyanúgy állapította meg, mint az Eötvös-féle javaslat, a mikor azt mondja ki:

2. §. A polgári- és politikai jogok gyakorlására való képesség a hitvallástól teljesen független.

Ezek a fontos törvényjavaslatok – sajnos! – arra voltak kárhoztatva csupán, hogy az országgyűlési irományokat tartalmazó köteteket gazdagítsák, s arra a célra lettek rendelve, hogy azok, a kik ezeknek lapjait lapozgatják, lelkesült kebellet gondoljanak vissza az igazi szabadelvűség ez ékes megnyilatkozásaira, s bennök megannyi törött szárnyú hatalmas sast szemléljenek, melyek a magasba repülésre lettek volna hivatva, de az igaz szabadelvűségtől még nem telített levegőben e magasba emelkedést hasztalan kísértették vala meg.

S ezeknek a törvényhozási kezdeményezéseknek felemlítésénél vajjon miképen lehetne hallgatással mellőznöm képviselőházunk egyik legtiszteltebb, legrokonszenvesebb alakját, a ki széleskörű tudásának, valamint tiszta és nemes szívének drága kincseit egész odaadással értékesítette mindig, ha a haza javának előmozdításáról, s az igaz szabadelvűség emeléséről volt szó, kinek halálával, a lelkiismereti szabadságnak egyik legigazabb híve, leglelkesebb harczosa költözött el? – értem: *Irányi Dánielt!*

Igazán nem volt alkalom, melyet meg nem raga-

dott volna, hogy meggyőző – mert egyaránt agyhoz és szívhez szóló – ékesszólásával a vallásszabadság szent ügyét előmozdítsa s a vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetésének tárgyalásakor évenként már hagyományos volt erre a kérdésre vonatkozó beszéde és határozati javaslata; teljesen átértvén és magáévá tevéen azt, a mit *br. Eötvös J.* mondott,¹ hogy: ha egy gondolatot, mely nemzetünket emeli csak egy órával hirdettünk is elébb, ha egy rózsa törvénynek eltörlését csak egy órával siettettük: életünknek legszebb feladása el van érve s nem mondhatjuk, hogy nem volna nagy jutalma életünknek. Ő az, a ki már a képviselőház 1871. április 1-ki ülésében sürgeti az Eötvös-féle vallásszabadsági törvényjavaslat tárgyalását; ő az, a ki az 1873. február 25-ki ülésben határozati javaslatot nyújt be az iránt, hogy a kormány a vallás szabad gyakorlata s a polgári házasság tárgyában mielőbb törvényjavaslatot terjesztszen elő; ő az, a ki 1881. május 30-án, mikor a keresztények és az izraeliták közt kötendő polgári házasságról s az ország határain kívül kötött polgári házasságról szóló törvényjavaslat tárgyalása, az igazságügyi bizottság javaslatára, a jövő országgyűlésre halasztatott: elkeseredetten fakadt ki azt mondván: 12 éve, hogy indítványozok, kérek, könyörgök; 12 éve, hogy a képviselőház határoz, rendel, utasít; 12 éve, hogy az egymást felváltó

¹ A zsidók emancipációjá. Budapest, 1892. 70. 1.

kormányok ígérnek, biztatnak, kecsegtetnek és mind a mellett ott állunk e kérdésre nézve, a hol 12 évvel ezelőtt ; és ő az, a ki az állam és egyház között való viszony rendezése ügyében kiküldött bizottságnak előbb említett 1875-ki jelentését és törvényjavaslatát 1889. május 13-án ismét benyújtotta.¹

Annak a veszteségnek, mely az *Irányi* halálával a hazát és az igaz szabadelvűséget érte, a fájó érzete mellett ott kell lennie minden elfogulatlan honfiszívben az őszinte sajnálatnak is a felett, hogy meg nem érthette hazai jogéletünk újabb fejleményeit, a melyek az ő eszményeit minél közelebb viszik a megvalósulásnak általa annyira óhajtott állapotához.

¹ Képviselőház irományai. XVI. k Budapest, 1889. 98. s köv. 1.

XIV.

Az új törvényjavaslatok. – A vallás szabadgyakorlatáról szóló törvényjavaslatnak a felvetett kérdésbe vonatkozó rendelkezései. – Ajánlott pótlás az eskünek fogadalom által való helyettesíthetéséről. – Befejezés.

Az 1893-ik év április 26-ik, május 17-ik és december 2-ik napjai elmondhatatlanul fontos napok parlamentünk életében és nemzeti kultúránk történetében. Ezeken lettek benyújtva az állami anyakönyvekről és az izraelita vallásról, nemkülömben a vallás szabadgyakorlatáról és végül a házassági jogról szóló törvényjavaslatok, melyeknél fontosabbak, az állam egészének életére nagyobb kihatással levők, az 1848-as nagy napok óta csakugyan nem foglalkoztatták törvényhozásunkat, s melyek megannyi elengedhetetlen követelményei és egyszersmind határozott biztosítékai a szabadelvű nemzeti fejlődésnek, valamint megannyi ékesen szóló bizonyítékai annak, hogy kormányunk s különösen br. Eötvös olyannyira méltó utódja: vallás- és közoktatásügyi ministerünk *Csáky Albin gróf* mily kiváló súlyt fektet a lelkiismereti szabadság nagy elvére s hatalmas tetterőt párosítva a haza

javának előmozdítására irányuló legjobb szándékkal : mily messze menő intézkedésekkel akarja az e tekintetben fenálló korlátoknak és akadályoknak lerontásával, illetőleg elhárításával hazánkat és nemzetünket odaemelni a modern államok, a modern nemzetek sorába.

A vallás szabadgyakorlatáról szóló törvényjavaslatnak 2. §-a az, a mely a tárgyalásom alapjául szolgáló elvet szabályozza, s melyet a képviselőház közoktatásügyi bizottsága 1893. november 16-ki ülésében egyhangúlag elfogadott.

Ez a §. az Eötvös-féle és az 1875-ki törvényjavaslatokból vétetvén át, a következően hangzik:

A polgári- és politikai jogok gyakorlására való képesség a hitvallástól teljesen független.

A törvényjavaslatnak tanulságos, szép indoklása erre a fontos §-ra vonatkozólag magáévé tette az Eötvös-féle javaslatnak e szakaszra vonatkozó indoklását, mely szerint: A hitvallás minősége nem szolgálhatván sem bizonyítékául, sem mértékéül a polgári- és politikai jogok élvezetére való akár értelmi akár erkölcsi képesítettségnek: e jogok gyakorolhatását nem is lehet a hitvallástól tenni függővé.¹

Ennek a §-nak a rendelkezéseit kiegészíti a törvényjavaslat 4. §-a, a mely kimondja azt, hogy egyházi fenyíték nem alkalmazható senki ellen, többek között azon okból, mivel törvény által engedett

¹ V. ö. Képviselőház irományai. IV. L. Pest, 1870 259. 1.

polgári jogait szabadon gyakorolta. Az indokolás idevonatkozólag azt tartalmazza, hogy : Midőn e szakasz az egyházak fegyelmi jogát az állam törvényeinek korlátai közé szorítja, akkor az állampolgár jogait és kötelességeit biztosítja a hívővel szemben.

Összekötve a két §-nak szövegezését, valamint indokolását, kétségtelenül szembeötlik az, hogy a 4-ik §-ban «a törvény által engedett *polgári joko*-okról van szó csupán, holott, ha a 2. §-ban «a polgári és *politikai* jogok» említették s ha a 4. §. – a minis-teri indokolás szerint – «*más állampolgár jogait*» akarja, a bennefoglalt rendelkezéssel biztosítani, akkor nem csak nem indokolt, de – nézetem szerint – egyenesen meg nem felelő itt a 4-ik §-ban a *politikai jogok* hallgatással való mellőzése.

A törvényjavaslat 4. §-ának utolsó szavai tehát, figyelemre méltatván a politikai jogok gyakorlására irányuló teljes szabadságnak fontosságát és szükségét felfogásom szerint, így volnának kiegészítendőik: «. . . mivel törvény által engedett polgári és *politikai* jogait szabadon gyakorolta.»

Abból az előbbieken (XII. fejezet) fejtegetett elvből kifolyólag, mely szerint az, hogy az állam erőszakot vegyen polgárainak lelkiismeretén oly alakban sem engedhető meg, hogy a közhivatalok elfoglalásánál, illetőleg a közjelentőségű functiók végezésénél, kivétel nélkül, vallási színezetű eskü követeltessék meg mindenkitől s így olyanoktól is, a kiknek meggyőződése ennek a letételét meg nem engedi: szük-

ségesnek létnám e 2 §. rendelkezéseinek azzal a rövid pótlással való kiegészítését, hogy:

Minden közhivatalnak, vagy tisztségnek elfoglalásánál, – ide nem értve az egyházi jellegűeket, – nemkülömben a polgárok minden oly közcselekményeinél, a melyeknél ez általában megkívántatik: az előszabott eskünek a letételét a polgári becsültre való hivatkozással tett ünnepélyes fogadalom pótolja akkor, ha az annak letételére kötelezett kijelenti, hogy az eskü letétele, vallásos meggyőződésével ellenkezik. Az ilyképen letett fogadalom az esküvel teljesen egyenlő joghatálylyal bír.

Lehetetlennek tartom azt, hogy minden elfogulatlanul gondolkozó ember, a ki a lelkiismeret szabadságának a jelentőségét ép úgy, mint a jogállam feladatainak a körét felfogni és megérteni képes, ne óhajtsa azt, hogy ezek az igen fontos rendelkezések, s velők együtt a törvényjavaslat többi §§-ban foglaltak is mielőbb törvényerőre emelkedjenek, mert határozottan igaz az, a mit az 1875-ki javaslat indokolása mondott,¹ s a mit, a jelenben törvényhozásunk előtt fekvő, törvényjavaslat indokolása is átvett, hogy t. i.; ... ha nem is törvényesen, de tetteleg körülbelül életbelépett ugyan hazánkban, legalább az egyéni teljes vallásszabadság, a mennyiben a polgári hatóságok senkit sem háborgatnak vallásáért, bármit higyen is. De, ... a mellett, hogy a polgárok így

¹ Képviselőház irományai. XXIV k. Budán, 1875. 181. 1.

gyakorlott hitbéli szabadsága jogilag nem biztosított s inkább csak a hatóságok változható tetszésétől függ: a dolgok ezen állapota a törvények szükséges tekintélyének, az állami közrendnek és a közerkölcsiségnek érdekéből is káros.

És ezzel elértem fejtegetéseim végéhez, a melyeket a legméltóbban *br. Eötvös J.*-re hivatkozva, fejezhetek be.

Az idő halad, – mondja a nagy bölcselő¹ — s a században, melyben élünk, minden nap, mely egünkön felderül, egy előítéletnek halála felett alkonyodik.

Oh, bár örök éj borulna már minden előítéletre, mely, az emberben az embert alázva meg, békót igyekszik verni a lelkiismeret szabadságára is; s bár derülne fel teljes fényével, mielőbb az igaz felvilágosodottságnak, szabadelvűségnek és lelkiismeretszabadságnak tiszta napja, melynek sugarai világosságot, meleget, életet terjesztenek mindenfelé s egyszersmind megmutatják a haladásnak, a fejlődésnek biztos útját, melyre lépve a nemzet: mind műveltebbé, nagyobbá, hatalmasabbá leend!

¹ A zsidók emancipatiojáról Budapest, 1891 73. l.